

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANAMARIJA FICKO

Mentorica: asist. dr. MARUŠA PUŠNIK

KULTURNA INTELIGENCA, TISK IN RAZVOJ NACIONALNE IDENTITETE V 19.
STOLETJU: PRIMER SLOVAŠKA – SLOVENIJA

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2007

V spomin prof. Viktorju Smoleju, velikemu slavistu, publicistu in prevajalcu ter Avgusti Smolej, ki sta na svet zrla s širokim pogledom in nam vnukom to predajala naprej...

Brez prof. Andreja Rozmana ne bi bilo Bratislave, Družbe, devinskih pečin, široke Donave in tudi slovaškega dela diplomske naloge ne. D'akujem, prijatel'!

KULTURNA INTELIGENCA, TISK IN RAZVOJ NACIONALNE IDENTITETE V 19. STOLETJU: PRIMER SLOVAŠKA – SLOVENIJA

Ob študiju na Slovaškem sem se odločila za raziskovanje kulturno-zgodovinskega ozadja Slovaške in Slovenije ter izgrajevanja njunih nacionalnih identitet. Teza diplomske naloge je, da je bila takratna izobraženska elita z literarnimi in publicističnimi deli najpomembnejši nosilec narodnih idej in oblikovanja nacije v času Avstro-Ogrske monarhije v 19. stoletju, tako v Sloveniji kot na Slovaškem. Uporabljam Barthovo teorijo etničnih skupin, Hrochove faze narodnostnega razvoja, teorijo o nacijah kot zamišljenih skupnostih Benedicta Andersona in njegove teoretske predpostavke o konstrukciji nacije prek kulturnih tekstov. Na to naslanjam tezo o pomembnem vplivu tiska pri Slovencih in jezikoslovnih ter literarnih del pri Slovakah. Predstavim zgodovinska obdobja in izpostavim vplivnejše literate ter izobražence in s tem potrdim tezo, da je bilo za začetek in razvoj slovenske in slovaške identitete v 19. stoletju ključno prav kulturno ustvarjanje. Pri Slovencih prednjači kulturna ustvarjalnost prek literarnih in publicističnih tekstov – estetski pomen jezika, pri Slovakah podobno, le v nekoliko manjši meri, saj so v ospredje postavljali jezikoslovni in književni vidik jezika.

Ključne besede: nacionalna identiteta, tisk, Slovaška, Slovenija, Avstro-Ogrska.

CULTURAL INTELIGENCE, PRESS AND DEVELOPMENT OF NATIONAL IDENTITY IN 19th CENTURY: SLOVAKIA AND SLOVENIA CASE

While studying in Slovakia I decided to analyze cultural and historical background of Slovakia and Slovenia in terms of building their national identities. My thesis is that the whole educated elite together with literary and journalistic works is the most important source of national ideas in the time of Austro-Hungarian Monarchy in 19th Century in Slovenia as well as in Slovakia. In the first part of the thesis, Barth's theory of ethnical groups, Hroch's fazes of national development and the theory of nations as the imagined communities by Benedikt Anderson along with his theoretical presumption of the construction of nations by the means of different cultural texts are presented. On these I lean the thesis that for the Slovenian nation the press and for the Slovakian nation linguistic and literary works played the crucial role in developing national awareness. In the second part historical periods are introduced and the most influential literates and educated persons are pointed out to confirm my thesis that cultural creativity was crucial for the commencement and development of the Slovenian and Slovakian national identities in 19th Century. In the case of Slovenia cultural creativity of literary and journalistic texts play major role – the aesthetical side of the language was important. Simmilarly, but in a smaller degree, this was also the case in Slovakia, however the linguistical and literary side of the language being more prominent.

Key words: national identity, press, Slovakia, Slovenia, Austro-Hungarian Monarchy

KAZALO

1. UVOD	6
2. TEORETSKI OKVIR	10
2.1 Razumevanje nacionalnosti in etničnosti	10
2.2 Andersonova teorija zamišljenih skupnosti	11
2.3 Konstrukcija nacije prek različnih kulturnih tekstov	14
3. METODOLOŠKI OKVIR	16
3.1 Zgodovinsko primerjalna metoda	16
3.2 Faze narodnostnega razvoja po Miroslavu Hrochu	19
4. SLOVAŠKA V OBDOBJU STRUKTURNIH SPREMEMB 1711 - 1848	20
4.1 Politični okvir od državljanskih vojn do absolutizma	20
4.2 Družbene spremembe in sekularizacija kulturnega življenja	22
4.3 Prva generacija slovaških narodnih buditeljev	25
4.3.1 Katoliško narodno gibanje na zahodu Slovaške	25
4.3.2 Začetki narodnega oblikovanja med evangeličani	27
5. POLITIČNE IN DRUŽBENE RAZMERE NA ZAČETKU 19. STOLETJA	29
5.1 Druga generacija slovaških buditeljev (1820-1835)	31
5.1.1 Vprašanje zgodovinskega spomina	31
5.1.2 Pogoji za razvoj narodnega prebujenja	32
5.2 Vseslovanska povezanost – Ján Kollár in Pavol Jozef Šafárik	34
5.2.1 Pavol Jozef Šafárik (*13.5.1795 Kobeliarovo, † 26.6.1861 Praga)	34
5.2.2 Ján Kollár (*29.7.1793 Mošovce, † 24.1. 1852 Dunaj)	35
5.3 Nastop generacije mlade Slovaške	39
5.3.1 Vzhajanje novih nazorov	39
5.3.2 Tajno združenje in slovaški narodni boj na prelomu 30. in 40. let 19. stoletja	42
5.4 Konstrukcija slovaške identitete	44
6. ZAČETKI SLOVENSKEGA NARODNEGA OBLIKOVANJA	46
7. BUDITELJI SLOVENSTVA	48
7.1 Tisk	49
7.1.1 Lublanske novice orjejo ledino	51
7.1.2 Predm(a)r(a)čna zona	53
7.1.3 Končno svoboda tiska	56
7.2 FRANCE PREŠEREN – “frajgast”, politični agitator, “nejeveren, a vendar veren” pesnik	57
7.2.1 Črkarska pravda	59
7.2.2 Pravniki z narodno zavestjo	64
8. DISKUSIJA: SLOVENEK IN SLOVAK, PODOBNIH MISLI, KORENIN SI MI ROJAK?	66
9. ZAKLJUČEK	69

1. UVOD

Kraj: Študijska soba na Univerzi Komenskega v Bratislavi, Katedra za slovanske jezike, 2. nadstropje.

Čas dogajanja: 4. oktober 2005, 10:15 – ura poučevanja Slovaščina za tuje študente 1 (Slovenski jazyk pre cudzich studetov – zakladny kurs).

Tema učne ure: Predstavte sa! (Predstavite se!)

Akterji (med)narodnega predstavljanja: Joau, Olga, Ilse, George, Andreea, Monikque, Rashid, Smiljan, Tao, jaz.

»Kdo sem?« je vprašanje, ki si ga je zastavil najbrže že vsakdo vsaj enkrat v življenju. Prav gotovo bolj v smislu ontološkega, filozofskega vprašanja in manj v smislu nacionalnega identitetnega vprašanja-vprašanja narodnosti. Življenja brez osnovanja lastnega identitetnega jaza in kasneje kolektivnega jaza (kam spadam, v katero skupino, pleme, narod, državo, s kom se identificiram, kdo so »moji«) si ljudje kar nekako ne znamo predstavljati. Trstenjak pravi, da je človek poleg vsega drugega tudi družbeno bitje, saj svoj »jaz« ozavešča v odnosu s »ti«, z družbo, ki ima svoj najbližji in za vsakogar temeljni člen ravno v neposrednem srečanju s »ti« (Trstenjak 1985: 44). Toda konec koncev, kdo ali kaj nam kroji zavedanje, da nekam spadamo, nekomu pripadamo? Ker je človek rojen v določen duhovni prostor, v živo kulturno občestvo svojega bivanja, ima možnosti in modele za humaniziranje in akulturacijo, za pridobivanje znanja in zgodovinskega spomina in tako postane človek bitje zavesti in samozavesti s poudarjeno zgodovinsko razsežnostjo, zakoreninjeno v preteklosti, bivajočo v sedanjosti za prihodnost. Prostor, v katerega se ta človek rodi, je že zgodovinsko opredeljen, zaobjema celotno kontinuiteto (vpetost) rodu: zgodovinski spomin, zavest preteklosti, izročilo in vrednote utemeljene na njem, iz tega izročila pa izhaja samolastna kultura, jezik in običaji (Kovačič-Peršin 1993: 32-33). Torej je ta duhovni prostor pravzaprav »človeško občestvo«, kot ga imenuje Kovačič-Peršin (1993: 33), »ustvarjeno in oblikovano od človeka« (Trstenjak 1985: 141) in se »širi iz rodovnega okvira v narodni duhovni okvir« (Kovačič-Peršin 1993: 35). Kajti etničnost, nacionalnost sta spremenljivi, procesualni in kontinuirani kategoriji in ne statični, dani in pripisani, kot ju skuša prikazati državotvorni

politični diskurz (Pušnik 1999: 90). Torej v človeštvu ne tiči že neka naravna nacionalna danost, »prvinskost naroda«, ampak so ta izgrajevanja nacionalne zavesti oblikovana od nečesa in nekoga ter se nenehno spreminjajo. Skupnosti-nacije, etnije so »kulturne tvorbe posebne vrste« (Anderson v Pušnik 1999), »oblike družbene organizacije kulturnih razlik« (Barth v Pušnik 1999), ne pa naravni organizmi (Pušnik 1999).

In vprašanje »Kdo sem«, smo si zastavili tudi študentje mednarodnih izmenjav, ki nas je pot tistega dne privedla na »Komenskeho«, da bi поблиže spoznali slovaški jezik in se tako lažje znašli v našem celoletnem študiju na Slovaškem. Ko smo se morali v svojem jeziku predstaviti – kdo smo in iz katere države prihajamo, se je med menoj in tihim dekletcem Olgo zapletlo. Dejala je, da je Slovenka in da prihaja iz Slovenske republike. Tudi jaz sem Slovenka, sem ponosno dejala in prihajam iz Republike Slovenije. Zamerila sem ji, da svoje oz. »najine« dežele ni želela predstaviti, da je dejala, da bo za to še dosti priložnosti in prepustila besedo drugim.¹ Jaz si tega nisem privoščila in začela sem hitro naštevati lepote slovenske dežele, zgodovino Slovencev, velike ume, voditelje, športnike in intelektualce, ki so pripomogli k temu, da smo Slovenci danes prepoznaven narod EU, ki je leta 1991 dobil tudi svojo lastno državo, ki naj bi jo po mnenjih nekaterih že deloma imel s Karantanijo. Mojemu »nacionalizmu« in ponosu, da sem Slovenka, ni bilo ne konca ne kraja.

Zakaj sem se tako trudila s predstavitvijo Slovenije? Pričela sem razmišljati, da to ni bila posledica neke moje lastne narodne zavednosti, ki bi jo imela prirojeno oziroma bi mi bila dana, kot to zagovarjajo esencialistične teorije. Ta moj »nacionalistični izbruh« je bil privzgojen prek socializacije in ga je kultivirala državotvorna oziroma narodotvorna retorika, ki državljanke spremlja že od rojstva, prek šolskega sistema, množičnih medijev, literature, nam posreduje identitete iz kulturne cisterne »slovenske zgodovine«, ponuja akterje, ki aktivirajo le določene kulturne poteze (npr. določene označevalce slovenstva–France Prešeren, Ivan Cankar, Jože Plečnik, Leon Štukelj, Bojan Križaj, številne simbole–npr. Zdravljica, Triglav, lipa, mitologizirane zgodovinske vsebine, kot so npr. Velika Karantanija, pomlad narodov 1848, vojna za Slovenijo iz 1991 itd.). Na osnovi vsega tega sem si namreč ustvarila zgodbo, pozitivno samopredstavo o Slovencih, naracijo, ki mi je

¹ Olga je bila Slovakinja in se je predstavila v slovaškem jeziku, v katerem pomeni Slovenka Slovakinja, Slovenska republika pa Slovaška republika.

pomagala pri razlagi o sami sebi. Kot pravi Pušnikova, je **nacionalna identiteta** vedno **narativna identiteta**, saj vsaka oseba svojo identiteto pripoveduje (Pušnik 1999).

Tako je problemsko izhodišče moje diplomske naloge nastalo kar tistega dne v bratislavski učilnici. Reakcija pri moji osebni in nacionalni predstavitvi ostalim članom razreda je vzpodbudila mojo radovednost glede pojavnosti slovenstva, **kdaj** so se Slovenci **pričeli zavedati** svoje narodne identitete v širšem obsegu in **pričeli delovati** v smeri identitetne osamosvojitve. Moj zastavljeni cilj je tako raziskati čas in način intenzivnega konstruiranja slovenske in slovaške nacionalne identitete oziroma raziskati, kdo vse je imel vpliv na nacionalno konstrukcijo. Raziskave se me pripeljale v čas Avstro-Ogrske monarhije. Zanimalo me je, zakaj so se takrat Slovenci pričeli povezovati s podobnimi slovanskimi narodi (panslavizem, ilirizem). Morda le zato, ker so bili premajhni, da bi se zoperstavili mogočni Avstriji, takratnim Habsburžanom, ali pa zaradi želje po oblikovanju svoje nacionalnosti, za pravico postati samostojni in konstruirati lastno državo. Ker sem študirala na Slovaškem in ob tem odkrila veliko zgodovinskih in družbenih podobnosti s Slovenijo, sem se odločila, da v raziskovanje o nacionalni identiteti vključim tudi slovaški narod. Kajti prek prebiranja zgodovinskih knjig, osebnega stika s prebivalci, spoznavanjem njihovih predstav, simbolne in državne retorike sem spoznala, da so tudi Slovaki krojili podobno nacionalno usodo pod krono ogrskega plemstva. Zdi se, da so doživljali še celo večji pritisk madžarskega plemstva, ki je bilo protinemško nastrojeno in se je želelo osamosvojiti, ustvariti lastno državo. To je posledično vplivalo tudi na slabši **razvoj slovaškega izobraženstva in meščanstva**, ki je bilo v splošnem **pogoj za razvoj nacionalne identitete**.

V nalogi bom poskušala pokazati, da podobnosti med Slovenci in Slovaki niso le v nekaterih jezikovnih izrazih ali simbolni tematiki, mitologizaciji, ki konstruirajo narodnost, ampak v širšem zgodovinskem razvoju konstruiranja nacionalnosti. Teza diplomske naloge je, da so bili prav književniki in celotna **izobraženska elita z literarnimi in publicističnimi deli** najpomembnejši **nosilci narodnih idej in oblikovanja nacije** v času Avstro-Ogrske monarhije v 19. stoletju, tako v Sloveniji kot na Slovaškem. Do odgovorov sem si pomagala s preučevanjem književnih in publicističnih del nekaterih slovenskih (France Prešeren, Iztok Čop, Jernej Kopitar, Valentin Vodnik) in slovaških (Ljudovit Štur, Anton Bernolak, Jan Kollar, Pavol

Jozef Šafarik) izobraženskih umov tistega časa. Pri raziskovanju slovaških knjižnic sem se dokopala do veliko manj časopisnih virov kot pri slovenskih in tako domnevam, da sta bolj kot tisk na slovaško konstrukcijo nacionalnosti vplivala takratna dva tabora: evangeličanski z veliko željo po prosvetljevanju v starem češkem jeziku in katoliški vladajoči tabor z željo po osnovanju novega slovaškega jezika. Zato v slovaškem delu raziskave mnogo bolj izpostavljam jezikoslovni vpliv, kot pa publicistično–literarni. Tako pri Slovakah v večji meri osvetlim izobraženske akterje in njihova dela (tudi literarna), pri Slovencih pa poleg iztopajočega Prešerna in takratnih izobražencev izpostavim tudi prve slovenske časopise in tisk v času Avstro-Ogrske.

Diplomska naloga je razdeljena v dva večja tematska sklopa. V prvem delu naloge podajam osnovne teoretske pojme in predpostavke, ki se naslanjajo na teorije o nacijah kot zamišljenih skupnostih Benedicta Andersona in na Fredrik Barthovo teorijo etničnih skupin kot skupin samopripisa v družbeno-historičnem kontekstu (npr. narodne pesmi, folklor, simbolika...). Pri tem ne morem mimo Hobsbamwove teorije iznajdbe oz. invencije tradicij, ki so prav tako pomembne pri izgrajevanju nacionalne zavesti, nacije in naroda. Pomembna za raziskavo je tudi analiza kulturne konstrukcije nacije, tako vključujem teoretske predpostavke Benedicta Andersona, ko govori o konstrukciji nacije prek različnih kulturnih tekstov. Na to naslanjam tezo o pomembnem vplivu tiska pri Slovencih in jezikoslovnih ter literarnih del pri Slovakah. Za metodo raziskovanja konstrukcije nacije in nacionalnih idej uporabljam komparativno metodo, kot jo razvije Miroslav Hroch, iz katerega izhajam tudi v drugem delu.

V drugem delu najprej predstavim zgodovinska obdobja² in izpostavim določene vplivnejše literate ter izobražence, ki so bili pomembni za oblikovanje slovenskega in slovaškega naroda ter nacionalne identitete. Prek analize oblikovanja obeh narodov in njunih izobraženskih predstavnikov ter del poskušam potrditi osnovno tezo, da imata **slovenski in slovaški narod svoje narodnostne identitetne korenine v Habsburški monarhiji 19. stoletja** in v takratnem času razsvetljenskega prebujenja narodov, ko sta se obe naciji začeli konstruirati. Poskušam pokazati, da je **na njihov nastanek odločilno vplivala takratna inteligenca in kulturno ustvarjanje**, po večini prek **tiska**, ki je

² Zgodovinsko raziskovanje omejim na čas od razsvetljenstva do bachovega absolutizma ter do začetkov razpada Avstro-Ogrske.

odigral pomembno vlogo pri zamišljanju ljudi v narodno skupnost. Zanimiva je tudi vzporednica, da ne Slovenci ne Slovaki nimajo neke velike in dolge zgodovinske tradicije, ki bi jih prosperirala v očeh večjih narodov (npr. Francozi, Britanci) in da je obojim skupen mit pradavnih korenin (pri Slovencih ga najdemo v Karantaniji, pri Slovakah v Veliki Moravi). V drugem delu časovno razčlenim in umestim narodni razvoj Slovencev in Slovakov kot malih narodov in se pri tem naslonim na Hrocha, ki razvoj malih narodov razvršča v tri razvojna časovna obdobja. Na koncu poskušam postaviti časovne paralele konstrukcije nacionalnosti pri obeh obravnavanih narodih in jih umestiti v Hrochova razvojna obdobja narodov.

2. TEORETSKI OKVIR

2.1 Razumevanje nacionalnosti in etničnosti

Veliko avtorjev piše o nacionalnosti, narodnosti, etičnosti, naciji in narodu. Raziskovalec mora biti zelo previden, da ne zaide v prostislovja med esencialistično paradigmo, ki pravi, da je nacionalnost dana in pripisana v človeku samem, in konstruktivistično paradigmo, ki pravi, da je nacionalna zavest kulturno konstruirana in je nenehno spreminjajoča se oblika. Med najbolj odmevne zagovornike tega novega pristopa k preučevanju nacionalnosti in etničnih skupin lahko med drugim uvrstimo Frederika Bartha. Barthova novost je v tem, da **etnične skupine** obravnava **kot kategorije samopripisa in pripisa s strani drugih**, kar hkrati implicira tudi to, da lahko torej etničnost nastaja samo v interakciji. Element konstrukcije etnične skupine naj bi bile prav njene simbolne meje in hkrati še vedno snov oz. vsebina kulture. Katere kulturne razlike pa so najpomembnejše, pa naj bi po Barthu odločili akterji sami. Potemtakem **etnične skupine** in etnične identitete niso fiksne in statične kategorije, pač pa so **spremenljive in fleksibilne**, nenehno prilagajoče se novim oblikam in kontekstom (Barth v Pušnik 1999: 198-99).

2.2 Andersonova teorija zamišljenih skupnosti

Podobno meni tudi Benedict Anderson (1998), teoretik zamišljenih skupnosti. Anderson pravi, da sta nacionalnost oz. zavest narodnosti (nation-ness) in nacionalizem kulturna artefakta posebne vrste, ki ju je potrebno pozorno preučiti, saj sta se skozi zgodovino nenehno spreminjala. Po njegovem naj bi bil nastanek teh tvorb na koncu 18. stoletja spontan in do njega naj bi prišlo prek kompleksnega križanja posameznih zgodovinskih sil. Kot pravi Anderson, naj bi postal »modul«, se prenesel v različna družbena okolja in se zlil s širokim naborom ustreznih političnih in ideoloških konstelacij ter nase vezal močne občutke pripadnosti³ (Anderson 1998: 12-13). Po Andersonu je torej občutenje nacionalnosti odvisno od družbenega in zgodovinskega konteksta, v kaj se nek narod ali posameznik prišteva.

Anderson definira **narod** v antropološkem duhu **kot zamišljeno politično skupnost**: »Zamišljena skupnost je rezultat procesa zamišljanja, predstavljanja tistih, ki se imajo za njene člane. Obstaja torej v njihovih predstavah in zamislih, saj niti pripadniki najmanjšega naroda ne poznajo vseh svojih sočlanov, pa vendar vsak v sebi nosi predstavo o povezanosti v skupnost« (Anderson 1998: 14).

Narod je omejen, saj noben narod, naj ima še toliko milijonov ljudi, nima brezkončnih meja, ampak spremenljive, a končne meje, za katerimi bivajo drugi narodi. Narod je v naših predstavah **suveren**, saj rojstvo pojma naroda sega v čas, ko sta razsvetljenstvo in revolucija razbijala legitimnost božjega reda in hierarhijo dinastičnega kraljestva. Narod si predstavljamo tudi kot **skupnost**, saj se kljub marsikaterim razprtijam in neenakostim pojavlja med pripadniki globoko tovarištvo (Anderson 1997: 16).

Narod je zgodovinska specifična vrsta zamišljene skupnosti, stalno **spreminjajoča se oblika**, ki ni ne prva ne zadnja družbeno prevladujoča oblika, in se je razvila iz preteklih oblik (Anderson 1997: 183). Anderson izpostavi tudi **velik pomen tiska in jezika, prek katerega se ljudje identificirajo z narodno skupnostjo**. V dobi porarajočega se

³ Andersonovi trditvi lahko za slovenski prostor potegnem vzporednice s časom razsvetljenstva, vsesplošne razširjenosti romantičnih idej o nastankih narodov in sprejemanje le-teh prek političnih in ideoloških

kapitalizma je tisk bralcem omogočil, da so si sebe lahko zamišljali kot pripadnike iste skupnosti, kot so bili neznanci onkraj meja lokalne skupnosti in sorodstvene skupine. Dnevni časopis ali roman jim je na primer predočil existenco njim podobnih ali enakih, predstavil jih je ne le kot pripadnike iste jezikovne skupnosti, pač pa kot hkrati vsak v svoji zasebnosti beroče posameznike, ki berejo iste besede o istih skupnostih in javnih zadevah (Anderson 1997: 183). Seveda Anderson pri analizi vloge romana in tiska pri narodotvornosti prav tako nikoli ne odmisli niti političnega konteksta uradniške države,⁴ niti drugih zgodovinskih, političnih in gospodarskih okoliščin, ki so omogočale, ovirale ali usmerjale poti zamišljanja nacije (Anderson 1997: 184-85). To dokazujejo trije dejavniki, ki naj bi poleg kapitalizma podprli revolucionarni vzpon domačih jezikov (vernakularjev) in neposredno prispevali k nastanku nacionalne zavesti. Prvi je **sprememba pomena latinščine** in posledični vzpon nekaterih vernakularnih jezikov, ki so se vedno bolj razvijali prek tiska in papirja. Bralci so bili tako vedno bolj povezani prek tiska v svoji posvetni, posamezni vidni nevidnosti in s tem oblikovali zarodek nacionalno zamišljene skupnosti. Drugi dejavnik je bila **reformacija**, ki je velik del svojega uspeha dolgovala tiskarskemu kapitalizmu.⁵ Jezik je dobil novo trdnost, tiskana knjiga stalno obliko, bilo jo je mogoče neskončno razmnoževati, tako časovno kot tudi prostorsko. Nič več ni bilo individualiziranja samostanskih pisarjev. In kot tretji dejavnik Anderson navaja počasno in **neenotno rast posameznih domačih jezikov** kot orodij upravne centralizacije, ki so jo podprli nekateri vladarji z absolutističnimi ambicijami (Anderson 1997: 48-55).

Ena izmed temeljnih zanimanj Andersona v raziskovanju nacionalnosti je bil pojav novega razreda – **buržoazije**, ki naj bil bila v svetovnozgodovinskem smislu **prvi razred, ki je vzpostavil solidarnost na osnovi zamišljenih skupnosti**. Predburžoazni vladajoči razredi so svojo kohezijo dosegli zunaj jezika ali vsaj zunaj tiskanega jezika. Solidarnost plemiških in kraljevskih rodbin je temeljila na rodbinskih in zavezniških zvezah ter

postavitev. Pri Slovencih se to vidi v ilirizmu, ko so stremeli k južnoslovanskim narodom, pri Slovakah pa v panslavizmu, ko so stremeli k Rusom.

⁴ Čas Bachovega absolutizma in Meternichovo cenzurno pero sta marsikatero literarno delo, ki je samo malo zadišalo po narodnostnih tendencah, pustila neobjavljeno ali okrnjeno. S tem sta, tako kot Anderson v splošnem omenja zaviralno vlogo uradniške države, močno posegala v narodotvornost, razvijajočo se preko romana in tiska.

⁵ Če bi za šalo opomnila, je bil potemtakem Martin Luther s svojimi številčnimi izvodi Biblije prvi pisec best-sellerjev.

osebnih lojalnostih. Čvrsti politični temelji in personalizirani politični odnosi, ki jih je tradicionalna aristokracija dosegla s spolnimi in dednimi razmerji, so povzročili, da je bila kohezija tega razreda prav toliko konkretna kot zamišljena. Nepismen plemič je bil še vedno plemič, nepismeno buržoazijo pa si je težko predstavljati. Kajti njih je družil prav tiskani jezik. Lahko je na Dunaju obstajal nek lastnik tovarne in podobni lastnik v Bratislavi (ali v Prešporoku, kot so jo imenovali takrat), a njiju ni družilo rodbinsko povezovanje, ampak prepričanje, da poleg njiju obstaja še na tisoče podobnih, kot sta onadva. In to je potrjeval natanko tiskani jezik. Slovaški in slovenski obrtniki in kmetje so se lahko tako med seboj namišljeno povezovali prek prispevkov v časopisih (primer slovaških časopisov so *Zliščar* in *O prahi in čebelah*, urednika Juraja Fandlyja, primer slovenskih časopisov so recimo *Kmetijske in rokodelske novice*, *Umni kmetovalec*) o na primer vzreji čebel in poljščin ter o cenah obrtniških izdelkov na Avstrijskem – Nemškem. Splošni razvoj pismenosti, trgovine, komunikacij in državnih mašinerij, ki označuje čas 19. stoletja, je ponudil močno vzpodbudo poenotenju domačih jezikov znotraj posemeznih dinastičnih enot. V Avstro-Ogrski se je latinščina kot državni jezik ohranila vse do začetka 40. let 19. stoletja, nato pa je skoraj popolnoma izginila. Avstro-Ogrska je bila v primerjavi z drugimi dinastičnimi enotami precej nacionalno in jezikovno različna in je uvedba ter uporaba vernakularnega jezika nemščine, ostalim domačim jezikom predstavljala grožnjo njihovi nacionalnosti⁶ (Anderson 1997: 88-91). Kot primer reakcije na takšno uvedbo Anderson navaja politični izraz madžarskega nacionalizma v Avstro-Ogrski, ko je madžarsko plemstvo sovražno reagiralo na odločitev cesarja Jožefa II., ki je v 80. letih 18. stoletja zahteval, naj latinščino kot prvi jezik cesarske uprave zamenja nemški jezik. Prišlo je do skorajšnjih spopadov, saj so se Madžari čutili opeharjene zaradi tega, ker ni bil izbran njihov jezik. Spregledali so dejstvo, da so nemščino uvedli prav zaradi največjega odstotka nemško govorečih na ozemlju Habsburškega dela in tako predvsem zaradi lažjega birokratskega poenotenja, ne pa zaradi nacionalizma (Anderson 1997: 86).

⁶ Da je habsburški dvor povzdignil nemščino, ni imelo nobene zveze z nemškim nacionalizmom, saj je v ospredju stala želja po poenotenju in univerzalizmu imperija, ne pa neka nacionalistična ideja (Anderson 1997: 98).

2.3 Konstrukcija nacije prek različnih kulturnih tekstov

Ker v diplomu raziskujem ne samo »kulturne delavce« in njihov vpliv na oblikovanje nacionalnosti, ampak tudi njihova dela in publikacije, je potrebno nujno izpostaviti tudi vpliv kulturnih tekstov na razvoj nacije. Da bi lažje razumeli, kako mediji in drugi kulturni teksti vplivajo na konstrukcijo »zamišljene skupnosti«, kako krepijo občutenje nacionalnosti, je potrebno predstaviti odnos med temi teksti in občintvom. Mediji na primer imajo dolgoročni vpliv, ki je nujno povezan z vsakdanjim življenjem posameznika, z njegovo socializacijo in z njegovimi emocionalnimi ter kognitivnimi lastnostmi (Pušnik 1999: 800). V tem smislu lahko interpretiramo tudi Andersonovo koncepcijo »nacije kot zamišljene skupnosti«. Andersonova izhodiščna teza namreč je, da **so nacije zamišljene skupnosti in so produkt interakcije med ljudmi na širši ravni, kar je bilo omogočeno z razvojem tiska**. Zato sta občutenje nacionalnosti in nacionalizem kulturna artefakta posebne vrste, ki nase vežeta močne občutke pripadnosti. Pomembna dejavnika tega zamišljanja sta bila po Andersonu predvsem roman in časopis. S tiskom naj bi se začelo strukturiranje časa, merjenega z uro in koledarjem, kar je omogočilo graditev zamišljene skupnosti – nacije (Anderson 1997: 47). Bralci so tisti, ki so se ozavestili, da sočasno z njimi biva na tisoče ljudi, ki prav tako berejo enak časopis in da sestavljajo skupaj nacijo. Tako naj bi mediji, kot meni Pušnikova, naslavljali anonimne posameznike in skonstruirali kasneje moderno nacionalno državo. Kajti medijska potrošnja je aktiven proces in gledalcem, bralcem posredno ponuja ideje prek svojih diskurzov (Pušnik 1999: 799). Če takšno teoretsko izhodišče navežem na primer *Prešpurskich novin* na Ogrskem, kjer je Jan Kollar v prvi polovici 19. stoletja objavil del svoje raziskave o slovaškem narodu in stereotipno naštel vrsto starodavnih pozitivnih lastnosti Slovanov, bi lahko rekli, da se je s temi izdajami časopisa med seboj ob branju navidezno povežalo nešteto slovaških bralcev. Prek časopisa jim je bila ponujena ideja panslavizma in ponosno zavedanje o lastnem jazu in hkrati o »jazih« ostalih pripadnikov skupnosti. Kreiranje reprezentacije nacionalnosti je kasneje prišlo tudi v interesu državne ideologije, ki je razvila posebno nacionalistično retoriko. Značilnost take retorike so pozitivne predstave nastajajoče nacije in negativne reprezentacije »drugih«, kot pravi Pušnikova (1999: 800). S pomočjo analize medijskih in kulturnih vsebin iz časa

Habsburške monarhije bom poskušala potrditi tezo, da so slovenski in slovaški »kulturni delavci« s svojimi reprezentacijami utrjevali podobo Slovencev/Slovakov prek predelave starih tradicij za nove namene (npr. sen o Veliki Moravi in Svetopolku, ki bo Slovake še enkrat podal v boj; kronanje karantanskih knezov na Gosposvedskem polju in up v bodočo novo državo Slovencev itd.) in da so njihovi kulturni teksti ter še posebej tisk v tistem času povezovali anonimne naslovnike v zamišljeno skupnost, v skupnost anonimnežev, kot pravi Pušnikova (1999: 805), ki so jim teksti sporočali, da je z njihovo skupnostjo vse v redu in tako krepili njihovo nacionalno identiteto. Nujno pri tem je omeniti Hobsbawmovo teorijo iznajdbe tradicij. Iznajdba tradicije je po Hobsbawmu simbolične narave in nastaja prek pravil in ritualov. Z njimi se poskuša določene vrednote in pravila iz preteklosti z ritualizacijo vključiti v sedanjost. Nameni takšnih reprezentacij so različni. Lahko služi namenu družbenih in socialnih pa tudi političnih preobratov, utrjevanja državnih ali monarhičnih razredov itd. Iznajdbe novih tradicij potekajo preko uporabe materialov iz preteklosti. Kot primer Hobsbawm (1996) našteva jezik, lahko tudi poseben-ritualen, folklorne prvine (pesmi, plesi..). Te prvine so potem največkrat skonstruirane oz. prirejene preko kulturnih delavcev, izobražencev, šolskega aparata tako, da vsebujejo patriotsko noto (primer državnih ali šolskih himen) (Hobsbawm 1996: 8-10). Nove tradicije tako prek starih materialov iznajdejo nove oz. se prenovijo za nove namene. V tem primeru moram izpostaviti tudi avtorjevo omenjanje jezika. Nove tradicije so po avtorjevem mnenju včasih tudi »prisiljene« iznajti nov jezik, ali pa ga nadomestiti s starim vokabularjem z novimi prvinami (Hobsbawm 1996: 270-73). Hobsbawm razdeli iznajdene tradicije v tri skupine. V prvo sodijo iznajdbe tradicij določenih družbenih skupin ali navideznih skupnosti, katerih člani se predstavljajo preko simbolov, določenih pravil in ritualov. V drugo sodijo ustvarjene in legitimizirane institucije, ki vključujejo statute in avtoriteto. V tretjo pa sodijo tradicije, katerih glavni namen je socializacija in izgradnja sistema vrednot, vere, zaupanja in prilagojenega obnašanja. Za raziskovanje izgranje nacionalnosti in kasneje naroda je pomembna predvsem prva Hobsbawmova skupina invencije tradicije, saj predstavlja pojav naroda, ki se je izgradil preko indetificiranja članov skupnosti med seboj, ki so se reprezentirali preko simbolov in ritualov iz zgodovinske preteklosti in kasneje preko institucij v narod (Hobsbawm 1993: 9).

3. METODOLOŠKI OKVIR

3.1 Zgodovinsko primerjalna metoda

Zaradi nekaterih podobnosti, a tudi razlik med slovaškim in slovenskim narodom, ki sem jih zapazila med študijem v Bratislavi, sem se odločila, da za raziskovanje nastanka obeh nacij uporabim zgodovinsko primerjalno metodo, saj je to ena izmed najbolj kompleksnih metod, kar se tiče zgodovinskega raziskovanja. Metodo povzemam po Miroslavu Hrochu. Avtor opozarja, da obstaja velika nevarnost nepreverjenih in nekontroliranih uporab, zato je treba dati velik poudarek štirim osnovnim pogojem, preden se lotimo primerjav (Hroch 2000: 18):

- a) predmet, ki ga bomo primerjali, moramo kar najbolj natančno definirati;

Predmet mojega raziskovanja je proces in razvoj modernega slovenskega in slovaškega naroda, ki naj bi nastala iz majhnega in zatiranega, še ne do potankosti formiranega naroda. Prek raziskovanja korenin in razvoja še ne oblikovanega naroda v moderen narod bom vlekla vzporednice z narodno identiteto, kajti vsak razvoj naroda poteka skupaj z razvojem narodne identitete. Predmet raziskovanja bosta tako slovenski in slovaški narod. Svoje raziskovanje bom omejila na oblikovanje obeh narodov v času Avstro-Ogrske monarhije v 19. stoletju. Poskušala bom ugotoviti, ali so podobnosti in začetki obeh narodov res tako očitni in skupni.

- b) zastaviti si moramo cilj, ki ga bomo prek komparativne metode dosegli oz. raziskali;

Moj cilj ni raziskovati splošnih začetkov modernih narodov, tipologije oblikovanja naroda in nacionalnih gibanj. Cilj mojega specifičnega raziskovanja je preučiti oblikovanje slovaškega in slovenskega naroda, njunega razvojnega gibanja v zgodovinskih obdobjih, povezav med narodnimi identitetami, narodnimi buditelji, mitologijami, njunih individualnih posebnosti oz. tega, kaj ju družijo s splošnim pojavom

nastanka modernih narodov. Cilj je torej postaviti definicije, ki so specifične za vsak narod posebej in hkrati definicije, ki se tičejo obeh. Torej, čas oblikovanja slovaškega in slovenskega naroda sovpada s časom splošnega oblikovanja modernih narodov, morda pri Slovencih in Slovakah le z rahlo zamudo, saj sta bila oba v takratni absolutistični monarhiji, ki ni dajala dovolj prostora revolucionarnim razsvetljskim idejam. Oba naroda namreč nastaneta ob pomoči kulturne inteligence, saj je edino orodje malih narodov pri njihovem oblikovanju prav njihovo kulturno manifestiranje.

c) zastaviti si moramo kriterije, prek katerih bomo raziskovali zastavljene predmete in jih primerjali med seboj;

Najbolj pomembno pri zastavljanju kriterijev je pravilna izbira primerjav med predmeti. Čim bolj kompleksen je problem, tem večja je verjetnost, da najdemo veliko medsebojnih povezav. Ne moremo na primer primerjati miši in zajca po njuni velikosti in načinu življenja, ker bomo dobili zelo malo približkov, lahko pa ju primerjamo iz izhodišča, da sta oba glodalca in glede na njune skupne značilnosti. To pomeni, da bom poskušala oblikovati neke skupne kriterije, ki bodo veljavni za oba naroda. V ospredje bom postavila družbeno strukturo, ki je dala nastavke za razvoj kulture, izobraženstva in tiska, ki so imeli največji vpliv na razvoj obeh narodov in na skupno bivanje Slovencev in Slovakov v Avstro-Ogrski monarhiji.

Tudi Hroch izhaja pri preučevanju nastanka narodov iz podobnih nastavkov, ki naj bi bili združeni pod naslednjimi skupnimi točkami: poklic, družbeni razred, mesto rojstva, mesto delovanja, izobrazba. Šele prek teh kriterijev bi bilo po Hrochu možno raziskovanje s komparativno metodo, raziskovanje vloge cerkve, industrializacije, vloge kmetov, študentov, izobraženske elite itd. (Hroch 2000: 19-20). V nalogi se sicer ne bom spuščala v detajle družbenih struktur, ampak bom omenjene kriterije postavila nekoliko bolj na splošno. Oba naroda namreč družijo takratna ista avstroogrška krona in razmere tistega časa, prevladovanje in nadvlada drugih narodov z več oblikovanega plemstva (pri Slovencih na primer avstrijsko, pri Slovakah v večini madžarsko plemstvo), ki je posledično tudi zaviralo razvoj slovenskega ali

slovaškega meščanstva in višjo zastopanost splošne slovenske in slovaške inteligence v pomembnih državniških funkcijah.

d) upoštevati moramo tudi dejanska zgodovinska obdobja, časovno os v absolutnem smislu;

Primerjalno metodo po Hrochu lahko uporabljamo diahrono (vertikalno po časovnih obdobjih) ali sinhrono (horizontalno).

- 1) Diahroni pristop je najpogostejši pristop v zgodovinskem raziskovanju. To pa pomeni, da ob raziskavi vsakega posameznega obdobja poskušamo najti povezave in podobnosti posameznih predmetov, ki smo jih želeli raziskati (Hroch 2000: 20). V mojem primeru je to na primer dihanje slovenskega in slovaškega naroda v posameznih obdobjih.
- 2) Sinhrona zgodovinska raziskava pa odkriva procese vseh pokrajin, na primer narodov v določenem zgodovinskem obdobju in tako lahko potegnemo vzporednice med primerjanimi predmeti tudi, če njihov zgodovinski razvoj morda ni potekal popolnoma v enakem časovnem obdobju. Pri tem moramo paziti, da smo prepričani, da so družbene skupine in družbeni pojavi resnično potekali skozi iste ali vsaj podobne razvojne procese. Tipično zgodovinsko tipologijo, ki predstavlja zgodovinski proces kot unikaten in neponovljiv, moramo v tem primeru zavreči. Večina evropskih modernih narodov je nastajal prek velikih družbenih skupin in malih narodnosti v različnih časovnih obdobjih in z različnim trajanjem, toda v splošnem lahko potegnemo neko skupno časovno paralelo: večina narodnega preporoda se je v Evropi dogajala v 19. stoletju (Hroch 2000: 20).

S to metodo bom tako poskušala potegniti paralele med slovaškim in slovenskim narodom, saj imata oba podoben skupen okvir in začetke narodnih izgrajevanj – v zahajajočem soncu Avstro-Ogrske monarhije.

3.2 Faze narodnostnega razvoja po Miroslavu Hrochu

Težko je najti in definirati en in edini kriterij, po katerem bi določali razvoj narodnega oblikovanja. Potrebno je upoštevati zgodovinske okvire določenega naroda, narodnostne in inteligenčne strukture, stopnje razvoja družbenih struktur in kulture. Pri obravnavi teh primerov lahko po Hrochu izhajamo predvsem iz preoblikovanja družbe. Tako je pomembno razlikovati dve obdobji (Hroch 2000: 22):

- 1) čas boja proti absolutizmu, buržoazna revolucija in vznik kapitalizma
- 2) obdobje po zmagi kapitalizma in rojstvo delavskih gibanj

Omejila se bom na prvo obdobje, ki je nudilo začetke preoblikovanja družb.

Hroch (2000) razdeli razvoj malih narodov, kamor lahko umestim Slovake in Slovence, na tri obdobja. Na začetku vsakemu narodnemu prebujenju botrujejo strastni zagovorniki lastnega jezika, kulture, lastne zgodovine, ki govori v prid njihovi nacionalni samobitnosti. To so skupine posameznikov, večinoma intelektualcev, ki svojih idej ne širijo na veliko med množice ljudi in se načeloma niti ne trudijo vzbuditi narodnega boja in patriotizma, in sicer iz dveh razlogov. Eden je ta, da so večinoma izolirani in v manjšini, drugi pa je njihova vera, da s tem ne bodo naredili nič dobrega oz. ne bo nobenega napredka glede na oblast, ki bdi nad njimi. Njihov interes se kaže v patriotizmu, v naklonjenosti do razsvetljenstva, v žeji po novem znanju, v želji prosvetljevanja ljudi. V zaključku te faze narodnega prebujenja pa pride do situacije, ko narodna zavest postane del skupne mase ljudi in se razlije po celotnem teritoriju. Prehod iz enega obdobja v drugo se ne zgodi kar nenadoma. Med interesom prosvetljevanja razsvetljenske inteligence in dejansko narodno zavestjo ter identiteto stoji dolg proces narodnega prebujenja – fermentacija nacionalne zavesti. Če po Hrochu (2000: 22-24) povzamem vse tri faze narodnega prebujenja, značilne za male narode in oblikovanja nacionalne identitete:

- a) **Faza A** – proces učnega zanimanja in raziskovanje jezika, kulture
- b) **Faza B** – proces domoljubne agitacije in delovanja
- c) **Faza C** – vznik nacionalnih gibanj in narodne zavesti

Uspeh narodnega prebujenja je tako odvisen ne samo od izobraženskih elit, ampak v veliki meri tudi od takratnega političnega in ekonomskega dogajanja, zato bom v

nadaljevanju poleg predstavitve slovenske in slovaške kulturne inteligence in buditeljev, ki so vplivali na oblikovanje nacionalnosti, poskušala ponazoriti dogajanje in dihanje obeh narodov pri začetkih njunega nastanka v zgodovinski perspektivi.

4. SLOVAŠKA V OBDOBJU STRUKTURNIH SPREMENB 1711 - 1848

Da bi si lažje predstavljali takratni položaj prebivalstva na Slovaškem in nastavke za njegovo politično in narodnostno delovanje, v naslednjem poglavju podajam nekaj ključnih in temeljnih dogodkov ter dogajanj na političnem in družbenem področju od 18. stoletja do polovice 19. stoletja. Zaradi boljše preglednosti in dveh valov začetka narodnega delovanja slovaške inteligence sem poglavji razdelila na dve obdobji. V prvem poglavju se dotaknem cvetočega časa jožefinskih in terezijanskih reform do absolutizma, v drugem pa se osredotočim na čas začetka francoske revolucije in vse do razpada Habsburške monarhije.

4.1 Politični okvir od državljanskih vojn do absolutizma

Po sklenitvi satmarskega miru leta 1711 in njegovi potrditvi leta 1715 se je na Ogrskem končalo obdobje državljanskih vojn oz. odkritih vojaških spopadov na njenem ozemlju. Sprava med ogrskimi stanovni in vladajočo dinastijo je odprla možnosti, da so lahko Habsburžani s pomočjo centralnih uradov in redne vojske okrepili svoj vpliv v notranjepolitičnem dogajanju na Ogrskem. Stanovi so Habsburžanom priznali dedno pravico do ogrske krone tudi po ženski liniji (pragmatična sankcija), moč habsburške dinastije se je krepila, Ogrska je postopoma obnovila svoje prvotne državne meje in Dunaj, ki je bil tradicionalno nenaklonjen Ogrski, je dobival vedno več zagovornikov Ogrske. A ko so se notranjepolitične razmere umirile, so se pričeli zunanjepolitični problemi. Povod je bila pruska zavrnitev pragmatische sankcije, ko so po smrti Karla III zavrnili Mariji Tereziji pravico do nasledstva. Prusija je zasedla Šlezijo in to je bil uvod v velik mednarodni konflikt. Prav v takšnih nestabilnih razmerah pa je bila Ogrska glavna

in čvrsta opora mlade vladarice, saj je ogrski snem⁷ leta 1741 Mariji Tereziji poslal na pomoč štirideset tisoč vojakov za boj proti Franciji in Bavarski (Mannová 2005: 183-86). V drugi polovici 18. stoletja so se tudi na Madžarskem in Slovaškem počasi začele razvijati razsvetljenske ideje, ki so izvirale iz ideologij francoske in angleške buržoazije v boju proti plemstvu in fevdalizmu. Ideologija razsvetljenstva je tako zagovarjala enakost pred zakonom, svobodno posest, razvoj trgovine in obrti, svobodo posameznika itd. V nasprotju z baročnimi mistificiranimi idejami iz prve polovice 18. stoletja so sedaj v ospredje stopili racionalizem, senzibilnost in deizem (Vozar in Škvarna 1987: 425). Posebnost razsvetljenskih idej na Madžarskem je bila ta, da so se širile prav s cesarskega dvora na Dunaju. Razsvetljenski absolutizem se je v krajih srednje in vzhodne Evrope želel s svojimi idejami v okviru fevdalizma izpopolniti, in sicer tako, da bi se dežele lahko z novimi idejami in ureditvami povzpele na višjo razvojno stopnjo, kot pravi Kováč (1998: 70-7). Zaradi teh razlogov so želeli reformirati družbene razmere, da bi tako lahko konkurirali ostalim razvitim pokrajinam. Z zviševanjem davkov in urejanjem medsebojnih odnosov med fevdali in podaniki si je cesarski dvor zagotavljal višji dobiček⁸ (Mannová 2005: 173-78). Prav zaradi dobičkov je cesarski dvor višjim slojem zagotavljal monopol v cesarstvu. Avstrijski razsvetljenski absolutizem ni želel popolnoma likvidirati obstoječega fevdalizma. Prizadeval si je odstraniti le nekatere najizrazitejše pomanjkljivosti fevdalne ureditve. Tisti pravi, ostri razsvetljenski absolutizem se Avstro-Ogrskega cesarstva namreč ni dotaknil, saj je cesarski dvor diplomatsko želel ohraniti ravnotežje med starim in novim družbenim redom. Nenazadnje sta mu oba prinašala koristi (Vozar in Škvarna 1987: 425-27).

Morda sta bila prav paket gospodarskih reform in predlog povišanja davkov plemstvu deloma kriva, da so se začeli odnosi med Dunajem in Ogrsko delno krhati. Marija Terezija je namreč leta 1764 v Bratislavi sklicala snem. Na njem je plemstvu predstavila predlog za povišanje davkov, ki bi sicer padel na pleča podložnikov, da bi se temu izognila, pa je breme delno razrešila z obdavčitvijo plemstva. Plemstvo se je moralo odreči svojim obrambnim dolžnostim, ki jih je prevzela redna vojska. Vladarica na snemu

⁷ Snem je oznaka za takratni parlament (Mannová 2005).

⁸ Izdatna pomoč Ogrske v sedemletni vojni ni mogla skriti dejstva, da je Ogrska po miru v Hubertsburgu (1763) vendarle prispevala manjši delež za obnovo države. Vladarici Mariji Tereziji ni uspelo obdavčiti

ni dosegla soglasja z ogrskimi stanovni, a je svoje reforme kljub temu pričela uresničevati s kraljevskimi reskripti in resolucijami. A javnost je bila Mariji Tereziji naklonjena, saj so se z njenimi reformami odprle možnosti modernizacije dežele (Mannová 2005: 186).

Ozemlje današnje Slovaške je bilo v tem obdobju še vedno gospodarsko in kulturno središče dežele, čeprav so Budimu postopoma vračali nekdanji status ogrskega glavnega mesta. Leta 1777 so iz Trnave v Budim preselili univerzo, iz Bratislave pa leta 1787 Ogrsko zbornico in Namestniški svet. In kmalu so se pojavile tendence Ogrske po osamosvojitvi izpod jožefinske unificirane in centralizirane države. Način vladanja Jožefa II, ki je nasledil Marijo Terezijo, zavračanje posebnega položaja Ogrske, neupoštevanje tradicionalnih družbenih pravil (imenovanje visokih državnih in deželnih funkcionarjev po poreklu in ne po zaslugah) in omejevanje plemiških privilegijev (napoved obdavčitve) so med plemstvom povzročili ogorčeno nasprotovanje. Zaostrene razmere so Jožefa prisilile, da je malo pred smrtjo radikalno spremenil svojo politiko do Ogrske in preklical večino svojih reform, njegov naslednik Leopold II. pa je ogrskim protestantom leta 1791 prinesel versko svobodo, kar je imelo kasneje velik kulturni vpliv (Mannová 2005: 186-87).

4.2 Družbene spremembe in sekularizacija kulturnega življenja

Kljub »nepopolnosti« razsvetljenskih idej nacionalizma in enakosti med narodi, ki so v drugi polovici 18. stoletja prevladovali v Evropi, pa so imele mnoge reforme velik vpliv na razvoj šolstva,⁹ izobraževanja, prosvete, znanstvenih raziskav, jezikov različnih narodov, literature in ostalih delov kulture (Kováč 1998: 87). Večina uredb, namenjena širokim ljudskim množicam, je postala del prosvetne dejavnosti, ki jo je organizirala država s pomočjo krajevnih duhovnikov, cerkva ali učiteljev. Širjenje prosvete je kljub pomoči vzgojne literature in domoljubnih spisov v domačem jeziku v veliki meri zavirala nepismenost, ki se je znižala samo v mestih in je bila le 60 odstotna. Komaj opazno je

ogrskega plemstva in cerkve kljub njihovem potencialnemu bogastvu. Že zaradi tega so bile razlike med Ogrsko in zahodnim delom monarhije velikanske (Mannová, 2005: 186).

⁹ Z reformo je Marija Terezija položila temelje za zaokrožen izobraževalni sistem, ki je bil usmerjen v vzgojo primerno izobraženih in za državo koristnih ter vdanih državljanov. Prvi korak v tej smeri je bila reforma univerze v Trnavi (1753). Kompleksne spremembe v šolstvu so bile mogoče šele po ukinitvi

bilo delovanje prostozidarskih lož in prosvetnih društev, katerih cilj je bilo širjenje prosvete med ljudmi. Na Slovaškem so takšna društva od leta 1769 delovala samo v Prešovu, Kremnici, Kežmaroku, Banski Štiavnici, Košicah in Bratislavi. Tam, kjer ni bilo prosvetnih društev, so njihove narodne prerodne naloge opravljali izobraženi posamezniki. V tridesetih letih 19. stoletja so se tako začeli z ustanavljanjem bralnih in amaterskih dramskih krožkov tudi slovaški izobraženci intenzivneje zanimati za narodno stvar (Mannová 2005: 198-99).

Kljub ozkemu izboru zaposlenih v državnih službah (v večini iz višjih slojev, vzgojenih še v starem političnem duhu) se je velikemu številu slovaških izobražencev uspelo prebiti na plano s svojimi narodnimi zahtevami. S svojimi polemikami so pripravili dobro podlago kasnejšemu narodnemu prebujenju in uporju proti kasnejši madžarski nadvladi. Takratno narodno gibanje se je imenovalo »Národné obrodienie« - Narodna obnova - in izobraženci, ki so stali na čelu, so sami sebe imenovali »narodni buditelji« (Kovač 1998: 87). Pravzaprav je bilo to slovaško narodno gibanje del takratnega vsesplošnega narodnobuditeljskega evropskega toka, zato takrat še ne moremo govoriti o narodnem gibanju v pravem pomenu. Danes se takratno gibanje pojmuje kot prebujenje (zgodovinarji so kaj hitro zamenjali besedo obrodienie s prebudenie) iz dolgodobnega spanca, ki je na takšnih mitoloških temeljih postavilo nastavke za oblikovanje modernega naroda in njenih ideologij«, kot pravi Kovač (1998: 88).

Takratno narodno zanimanje se je najbolj kazalo v kultiviranju domačega jezika, literature, zgodovine in kulture. Pri Slovakih je bilo iskanje in ustvarjanje narodnih korenin morda še bolj izrazito kot pri Slovencih. Ljubezen do Velikomoravskega kraljestva, ko naj bi bila Slovaška zgodnjefevdalna država, je imela glavno vlogo pri razvojnih stopnjah slovaške zgodovine in identitete. Največjo pa je imela prav v času narodnega prebujenja in narodnega gibanja in se je izražala v delih in idejah Jana Hollyja, Ľudovita Štura, Jozefa Miloslava Hurbana itd. Iz zgodovine Velike Morave so pobrali večino tistih elementov, ki bi jim mogli služiti za takratne potrebe pri poenotanju slovaškega naroda: mitologizirani Svetopluk, ki se je postavil v bran Nemcem (podobno kot Črtomir pri Slovencih), jih porazil in tako povzdignil slovaški narod; Ciril in Metod,

jezuitskega reda (1773) in ustanovitvi šolskega sklada, ki je postal finančna podlaga za razvoj šolstva. V tem obdobju je bilo na Slovaškem več kot osemdeset t.i. mešanih šol (Mannová 2005: 198).

velika učiteljja, ki sta prišla na Slovaško ter Slovakom zapustila slovaško besedo in pisavo, povišala domači jezik na raven knjižnega in bogoslužnega jezika. S takšnimi literarnimi opevanji so želeli bernolakovci¹⁰ ne samo buditi narodno zavest, ampak s tem tudi zavračati tezo, da so Slovaki brez zgodovinskega okvirja, saj naj ne bi nikoli imeli svoje države in s tem naj bi jim bila odvzeta tudi pravica do samostojnega naroda (Butvin 1962: 18-20).

Na začetku 18. stoletja so se širom po Habsburški monarhiji pričeli vedno bolj uporabljati živi jeziki namesto uradnega in znanstvenega jezika latinščine. S centralizacijskimi reformami Marije Terezije in Jožefa II. je latinščino nadomestila nemščina, na nižjih stopnjah pa jezik vladarja dotičnega okraja. Jožef II. je spodbujal duhovnike, naj opravljajo bogoslužja v domačem jeziku in se tako približajo navadnemu človeku. To je spodbudilo zanimanje za lasten jezik ne samo v literaturi, ampak tudi v uradnem in vsakdanjem življenju. Na Ogrskem so se pričeli madžarski plemiči in inteligenca posluževati madžarskega jezika, kar je zmotilo veliko slovaških izobražencev, kot ugotavlja Kovač (1998: 88). Slovaški izobraženci so priznavali *natio hungarica* predvsem kot sprejemanje ustave in ogrske politične ureditve, kot zvestobo svetoštetfanski kroni in priznavanje deželne patriotizma. Narodna zavest pripadnikov nižjega in srednjega plemstva ni bila v nasprotju s stanovsko zavestjo, dokler se seveda ni pričelo madžarsko obsojanje uporabe slovaškega jezika na zasedanjih županij. V tem procesu je pomembno vlogo odigralo konfesionalno vprašanje, saj sta evangeličanska in katoliška cerkev med seboj gojili različne jezikovne in zgodovinske tradicije. Po Mannovi je bilo iskanje skupnih stičišč in razvoj narodne zavesti zato vprašanje razmeroma dolgega obdobja sožitja dveh konfesionalnih skupin v okviru ene narodnosti (Mannová 2005: 204). Kljub tolerančnemu patentu in novemu zakonu, ki ga je leta 1791 sprejel snem (pravica do vseh veroizpovedi in njihova enakost pred zakonom), se preferiran položaj katoliške cerkve ni izničil, kar je še naprej povzročalo napetosti med konfesijami, med evangeličani in katoliki. Toda prav premagovanje notranjekonfesionalnih ovir je postalo ena izmed glavnih nalog slovaškega narodnega gibanja. Evangeličani so dajali prednost

¹⁰ Skupina duhovnikov in ostalih izobražencev v 18. stoletju na Slovaškem, ki so se zavzemali za kodifikacijo slovaškega knjižnega jezika na osnovi zahodnoslovaškega narečja. Ta jezik se je imenoval bernolakovščina, in sicer po Antonu Bernolaku, narodnemu buditelju in jezikoslovcu, ki je prvi postavil temelje slovaškemu knjižnemu jeziku (Mannová 2005: 200).

tradicionalni obliki češčine (t.i. biblijščini) kot knjižnemu jeziku evangeličanskih Slovakov, katoličani pa so uzakonili svoj slovaški knjižni jezik (t.i. bernolakovščino). Preseganje ozkih konfesionalnih interesov se je pokazalo že v tridesetih letih 19. stoletja, ko so predstavniki obeh konfesij dali prednost reševanju narodnega vprašanja in s tem leta 1843 omogočili uzakonitev skupnega slovaškega jezika - »šturovščine« (Mannová 2005: 192-93). Prve generacije narodnih buditeljev na Slovaškem so dale dobro podlago za nadaljevanje razvoja narodne identitete Slovakov, in sicer prav s kodificiranjem jezika - bernolakovščine in češke biblijščine v skupni slovaški jezik, na osnovi katerega se je lahko začela graditi slovaška narodna identiteta.

4.3 Prva generacija slovaških narodnih buditeljev

4.3.1 Katoliško narodno gibanje na zahodu Slovaške

Večina slovaškega prebivalstva je bilo katolikov. Tolerančni patent je tako namesto liturgične latinščine v cerkveni obred prinesel razne slovaške mestne dialekte. Zaradi tega se je prav sredi slovaškega katoliškega tabora najprej pojavila želja po enotnem literarnem jeziku (Kovač 1998: 88). Takratna kulturna centra sta bila na jugozahodu Slovaške, v Bratislavi, (takratnem Prešporku), in v Trnavi, ki jo nekateri še danes imenujejo »vzhodni Rim« (Podrimavský 1992: 227).

13. oktobra 1781 je Jožef II. izdal tolerančni patent, ki je dovoljeval versko svobodo, zrušil je verske skupnosti in samostane ter pripravil nešteto seminarjev za prosvetljevanje duhovnikov in študentov teologije. Eni izmed večjih so bili na Madžarskem, v Jagri in tudi na Hrvaškem v Zagrebu, leta 1784 pa na bratislavskem gradu, kjer je Jožef II. pripravil vsesplošni seminar vzgoje katoliških duhovnikov (Đurica 1996: 67). Po njegovem bi ti morali biti ne le duhovni pastirji, ampak tudi glasniki novih idej in prosvetljevanja med ljudmi. Da bi tako lažje pristopili k navadnim ljudem, so se na seminarju vsi pričeli učiti pogovorne slovaščine. Tako se je na jugozahodu Slovaške oblikoval kulturni jezik, ki se je naslanjal na zahodnoslovaško narečje in se je pričel uporabljati tudi v umetnostni literaturi (Kováč 1998: 88). Ker kulturna zahodna

slovaščina ni bila jezik takratne Biblije¹¹ in ni premogla enotne pesmarice, podobne evangeličanski pesmarici (*Tranoscius*), so se pojavile težave pri njenem uveljavljanju (Mannová 2005:205). Pri uzakonitvi končne podobe slovaškega knjižnega jezika je imela pomembno vlogo šolska reforma. Izpopolnitve jezika se je leta 1787 lotil Anton Bernolak s skupino študentov generalnega semenišča v Bratislavi in napisal glavno kodificirano delo *Filološko–kritična razprava o slovaških glasovih*. Kmalu za tem je napisal še *Slovaško slovnico* in *Etimologijo slovaških besed* ter pripravil *Slovaško–češko–latinsko-nemško-madžarski slovar* (Kovač 1998: 89).

Malo pred tem, leta 1783 je nastal tudi prvi dvodelni slovaški verzni roman Jozefa Ignaca Bajze z naslovom *René mládenca príhodi a skusenosti*,¹² ki je bil precej prožen in primeren za začetek strokovne in umetnostne literature, a še ni imel ustaljenega pravopisa in osnovnih slovničnih pravil. Bajza je napisal: »Hočem, da slovaški narod vidi, da tudi njihov jezik lahko služi literarni umetnosti in da bi tako vstal s prašnih tal« (Đurica 1996: 60-61). Kasneje se Bajza ni prilagajal Bernolakovi kodifikaciji in njegovo pisanje je zamrlo. Toda njegov roman je bil prvi pokazatelj, da je potrebno oblikovati enoten slovaški knjižni jezik, ki naj bi bil daleč od slovakizirane češčine, ki se je je posluževal tradicionalni evangeličanski tabor (Đurica 1996: 68).

Anton Bernolak pravzaprav ne velja za očeta slovaške knjižne besede. Takšen naziv si je kasneje pridobil Ljudovit Štur, ki je s kodifikacijo slovaškega jezika postal eden izmed najpomembnejših narodnih buditeljev v slovaški zgodovini. Toda v takratnem času, proti koncu 18. stoletja, ko se je madžarsko plemstvo vedno bolj oprijemalo nacionalističnih idej, je bila Bernolakova kodificirana slovaščina – bernolakovščina podlaga narodnega zavedanja in je z oblikovanjem ter razširjanjem predstave o Slovakah kot o samostojnem in samobitnem slovanskem plemenu pripomogla k zametkom gradnje slovaške narodne identitete (Kovač 1998: 90). Zaslugo za širjenje njegovega knjižnega jezika je imelo v veliki meri *Slovaško izobražensko tovarištvo*, društvo, ki je bilo ustanovljeno leta 1792 v Trnavi in se je razširilo po ostalih slovaških mestih in celo na Dunaj (Đurica 1996: 70). Kljub imenu znanstveno (učená) pa se to društvo ni profiliralo na raziskovalnem področju, ampak se je posvečalo predvsem založniški dejavnosti. Člani društva (naj bi jih

¹¹ Prvi katoliški prevod v slovaščino iz leta 1756 je t.i. kamaldulska Biblija in je ostal v rokopisu.

¹² V prevodu: Izkušnje in pustolovščine mladega Reneja (Đurica 1996: 68).

bilo okoli 580) so skrbeli za izdajanje in širjenje knjig ter priročnikov s praktičnimi in vzgojnimi vsebinami za preproste ljudi (podobno kot na Slovenskem *Družba Svetega Mohorja* v Celovcu). Med izdanimi knjigami lahko najdemo priljubljena dela za umne gospodarje (J. Fándly), priročnik slovaške zgodovine, versko literaturo in gledališke igre (Mannová 2005: 200). Toda do konca 18. stoletja je pričelo društvo počasi zamirati, moč so mu jemale razprtije med obema generacijama katoliških izobražencev in vedno večje vznikanje madžarskega naroda ter njihovih narodnostnih zahtev (Kovač 1998: 90). Vzporedno s katoliškim taborom pa je deloval tudi evangeličanski, še posebno po reformi Jožefa II. Njegov tolerančni patent je namreč z dovoljevanjem vsakršnega verskega delovanja in izražanja odprl pot tudi do tedaj zatiranim protestantom.

4.3.2 Začetki narodnega oblikovanja med evangeličani

Ob bernolakovski koncepciji enotnega slovaškega naroda in jezika je obstajala tudi ideja o češkoslovaški narodni in jezikovni enakosti. Zagovornik te koncepcije je bila protestantska inteligenca. Večina slovaškega prebivalstva je bila katolikov, a protestantska inteligenca je bila v narodnem bujenju in življenju mnogo bolj aktivna. Nesporno je k temu pripomogel tolerančni patent, ki je evangeličanske duhovnike spodbudil k njihovi večji aktivnosti. V nasprotju s katoliško inteligenco, ki je podpirala idejo o samostojni slovaški pisani besedi in samostojnem narodu, je evangeličanska inteligenca še naprej uporabljala češki biblični jezik. Sicer so razmišljali o možnostih »ogrske slovaščine«, naredili celo anketo o tem v *Prešpurských novinách*,¹³ a so se na koncu še vseeno odločili za knjižno češčino (Kováč 1998: 90). Češčina je slovaškim evangeličanom pomagala, da so odkrili ali celo iznašli sorodstvene vezi s češko narodnostjo in teološke ter konfesionalne povezave s celotno tradicijo češke reformacije. Po njihovem prepričanju je razvojna linija potekala od Jana Husa k Martinu Luthru, kar je slovaškim evangeličanom v 18. stoletju dajalo mentalno podporo v boju proti rekatolizaciji (Mannová 2005: 205).

¹³ V prevodu: Prešpurske novice. Neuradno je to prvi slovaški časopis, ki ga je 1. julija 1783 pričel izdajati Daniel Táallay (Đurica 1996: 67). Kajti za uradno prvega se šteje šele Týdeník (Tednik), ki ga je leta 1812 po dolgotrajnih pripravah založil Juraj Palkovič (Mannová 2005: 209).

Takšno dojetje jezika bernolakovcev na eni in evangeličanskega tabora na drugi strani je v tistem času predstavljalo tudi dvojno koncepcijo slovaškega naroda in njihove identitete. Na eni strani je bila koncepcija slovaške samobitnosti in na drugi strani koncepcija češkoslovaške narodne in plemenske enotnosti. Seveda moramo razumeti, da se v tistem času vprašanje o identiteti naroda ni pojmovalo enako kot kasneje, v drugi polovici 19. stoletja. To pojmovanje je bilo romantično, herderjevsko razumevanje naroda. Na primer glavna osebnost protestantov, Juraj Ribay, je v tistem času samega sebe pojmoval kot Slovaka, češčina mu je predstavljala prednost le pri literarnem jeziku. Svoje argumente so protestanti zagovarjali tudi s tem, da se bo s takšno postavitvijo jezika tudi lažje razširila njihova narodnostna ideja in bo prišlo do vsesplošnega narodnega prebujenja, zato so se povezali tudi s prvo češko generacijo narodnih buditeljev in njihovim predstavnikom Jozefom Dobrovským (Kováč 1998: 90-92).

Pomemben za takratno oblikovanje in za začetke slovaške identitete je bil tudi poziv na vratih evangeličanskega liceja v novembru leta 1801, saj besedilo kaže na to, da se je del slovaškega naroda že takrat povezoval v skupno zgodovino Čehov in Slovakov. Ta razglas je nakazoval, da bi se moral ustanoviti urad, ki bi pospešil, da bi češkoslovaški jezik postal uradni in književni jezik predvsem zaradi svoje lepote in popolnosti:

Dvignimo svoje oči k nebesnemu svodu ogrske literature in videli bomo, kakšna svetla luč vzhaja izza njega. Poglejmo naše brate Čeha in njihove izobraženske zbornice, ki se zavzemajo za že davno pozabljeni jezik naših prednikov in z zlo usodo preganjenih muz in ga kličejo spet nazaj k sebi. Zakaj bi zgrbljeni hodili naokoli in zakaj nas bi moralo biti sram in zakaj bi ta sram darovali še svojim zanamcem!? Slovaki, prebudimo se! Zavejmo se samega sebe in našega dobrega imena, ki so nam ga zapustili naši predniki! Iztrgajmo sami sebe in svoj jezik iz takšnega sramotenja, oblikujmo Skupnost, povežimo se s Čehi in podarimo našemu blaglasnemu jeziku in našemu slavnemu in milemu narodu žgalno daritev oziroma majhen košček našega truda in žrtvovanja za prihodnost (Kováč 1996: 92).

Zanimivo pri vsem tem dogajanju v obeh taborih in njunih nasprotnih pogledih ter polemikah med njima pa je, da si nasprotna tabora nista nasprotovala niti se nista omejevala. Trudila sta se celo za medsebojno komunikacijo, s čimer sta postavila dobre temelje za nadaljno sodelovanje in edinost Slovakov (Kováč 1996: 93).

Osnove za narodno prebujenje so bile postavljene, vetra v jadra pa sta koncem 18. in začetkom 19. stoletja dala vsesplošen nemir in revolucionarne ideje, ki so se s francosko revolucijo pričele širiti po celotni Evropi.

Strah pred vplivom v habsburški monarhiji ni bil neutemeljen. Temeljne dokumente francoskega Nacionalnega konventa, ki so oblikovali politično mišljenje opozicije, so objavili v *Pressburger Zeitung*. Revolucionarne ideje so na Ogrskem širili z agitacijskimi letaki, s katerimi so pozivali podložnike v boj proti plemstvu. Ogrski jakobinci (1793-1794), ki so bili privrženci demokratizacije Ogrske, so zahtevali novo ustavo in razširitev občanskih pravic tudi za podložnike. Vlada je v tem videla poskus spreminjanja političnih razmer in ga ovrednotila za veleizdajo. Sedem vodij ilegalnega gibanja, med katerimi so bili tudi mnogi s Slovaške, je leta 1795 obsodila na smrt in jih usmrtila, druge pa je zaprla za daljši čas. Tako so ideje o ustanovitvi civilne družbe in o ustalitvi narodnostnih pravic v Ogrski morale počakati nekaj desetletij, da so jih ponovno oživili (Mannová 2005: 187-88).

5. POLITIČNE IN DRUŽBENE RAZMERE NA ZAČETKU 19. STOLETJA

Ko je Avstrijsko stopilo v vojno z revolucionarno Francijo, je po celi pokrajini nastal nemir, teror in odprto prizadevanje za vrnitev konzervativnih in protirazsvetljenskih idej. V tistem času se je zatirala vsaka svobodomiselnost, cenzura je skrbno bedela tako nad tujim kot tudi nad domačim tiskom. Takratni cesar Frančišek II. je bil v boju proti Napoleonu vedno bolj nemočen, še posebno, ko je po sporu z ruskim carjem izstopila tudi ruska vojska. Kasnejše zavezništvo z Anglijo in Rusijo je bilo za sveto rimsko-nemško cesarstvo prav tako neuspešno. Napoleon je pridobival zmage eno za drugo, zasedel Dunaj in del zahodnega dela Slovaške, vključno z Bratislavo in Trnavo. V t.i. bitki »treh cesarjev« decembra 1805 je Napoleon v bitki na južnem Moravskem pri kraju Slavkov dokončno porazil svoje nasprotnike in 26. decembra je bil v Bratislavi podpisan mir med Francijo in Avstrijo. Bitke z velikim vojskovodjem so za sveto rimsko-nemško cesarstvo predstavljale nekakšen začetek konca, saj je cesarstvo do takrat obstajalo le še formalno. Frančišek je odbil številsko paličico svojemu imenu in hkrati nogo svojemu prestolu nemškega cesarja. A cesar, zdaj imenovani Frančišek I., le ni mogel tako hitro požreti poraza, zato je leta 1809 zopet poskušal spremeniti situacijo in jo obrniti v svoj prid. Pa ga je Napoleon zopet porazil, zasedel Dunaj in pričel oblegati Bratislavo z desnega brega

Donave. Mesečno obleganje in obstreljevanje mesta je imelo težke posledice za prebivalce. Francoska vojska je zasedla najprej Devin, kmalu pa je padel tudi bratislavski grad, ki ga je do temeljev požgala tam nastanjena in premagana avstrijska vojska. Po dolgih vojnah z Napoleonom je bil Frančišek I. prisiljen dati svojo hčerko Mario Luizo za ženo, a se je po prepoditvi Napoleona z ruskega ozemlja leta 1812 spet priključil protinapoleonovski koaliciji. Slovaško prebivalstvo je rusko vojsko po nešteti njihih sprehodih po slovaškem ozemlju smatralo za simpatično in že takrat klicalo dobrodošlice njihovim armadam in parole, kot so »skupna slovanska plemena« itd. (Kovač 1998: 93-95).

Po Dunajskem kongresu leta 1815, kjer je glavno besedo imelo Avstrijsko, je na vodilno mesto stopil avstrijski kancler knez Klemens Luther Metternich. Ustanovila se je protinapoleonovska koalicija Sveta Aliansa, ki naj bi v prihodnosti skrbela za vsesplošni mir. Metternich je vzpostavil togi centralistični režim, vsa moč v državi se je skoncentrirala na Dunaju. Gospodarski razvoj je stagniral, kmet je izgubil zanimanje za svoj razvoj in razsvetljenske misli. Takratni slovaški izobraženci so se trudili ponovno vzpostaviti prosveto in razvoj, duhovnik Juraj Fándly je napisal celo nekoliko knjig na temo kmetijstva in čebelarstva, a vse je ostalo na osnovni začetni ravni. Madžarska obrt je zaostajala, prav tako obrt v zahodnem delu habsburške monarhije, najbolj v čeških pokrajinah. Tak ekonomski razvoj je povzročil krizo, ki se je kazala v socialnih nemirih. Leta 1830 je na Slovaškem nastala velika lakota, raznesle so se epidemije kolere zaradi nezadovoljive higijene. Takšne nesreče so si nezadovoljni kmetje razlagali po svoje in se hujskali, da jim je boleznin in nesrečo prineslo plemstvo, da bi jih pogubilo. Koncem julija 1831 je v Zemplinu, v okolici Trebišova in Vranova nad Topľou nastala vstaja, ki je preplavila vse vzhodno slovaške kraje in se pričela širiti na zahod. Rezultati so bili za obe strani porazni - na tisoče mrtvih in mučenih fevdalcev ter hkrati kmetov, ko je bila vstaja zatrta. Takšno dogajanje je nekatere izobražene in prosvetljene madžarske plemiče opozorilo, da so nujno potrebne spremembe in reforme. Na njihovem čelu je stal izobraženi aristokrat Štefan Széchényi. Skupaj z vedno bolj porarajočim se nacionalizmom je med madžarskim plemstvom vzniknila ideja o samostojnosti madžarskega naroda in o njegovem oblikovanju v moderni narod, ki bi skupaj povezal tudi ostale etnične skupine, živeče v madžarskih pokrajinah. Kot meni Kovač, je takšna

družbena in politična situacija postopoma vodila k socialni in narodni revoluciji (1998: 95-97). Med t.i. dolgim snemom (1832-1836) se je v vrstah nižjega in srednjega plemstva pričela oblikovati liberalna opozicija s Ferencem Deakom in Lajosem Kossuthom na čelu. V programu so si postavili za cilj ustanovitev civilne družbe in osamosvojitve Ogrske. Socialni vidiki mladomadžarov so se v mnogih točkah ujemali s predstavami, ki so jih v štiridesetih letih zapisali v svoj politični program predstavniki slovaškega narodnega gibanja. Kristalizacijsko jedro in sredstvo nastajajočega ogrskega političnega naroda naj bi postala madžarščina kot državni uradni jezik. To je bila podlaga za razvoj madžarizacije, ki se je v milejši podobi že pričela pojavljati v začetku 19. stoletja. Jasnejšo podobo pa je dobila v štiridestih letih 19. stoletja, ko so se na politični sceni in tudi v cerkvenih strukturah (predvsem protestantke veroizpovedi) začele pojavljati zahteve po uveljavljanju madžarščine v javnosti. Proces madžarizacije, katerega cilj je bil oblikovanje jezikovno in kasneje tudi kulturno homogenega prebivalstva, je bil kontraproduktiven – povzročil je zaostritev medetničnih odnosov na Ogrskem in radikaliziral narodno gibanje Slovakov. Narodnostno vprašanje je na Ogrskem postalo temeljni problem v času revolucije 1848-49. Revolucija je propadla, saj so bili madžarski revolucionarji med seboj razklani in nepripravljeni na kompromise ter reševanje narodnostnih problemov (Mannová 2005: 188).

5.1 Druga generacija slovaških buditeljev (1820-1835)

5.1.1 Vprašanje zgodovinskega spomina

Vprašanje skupnega narodnega jezika, ki je dlje časa razdvajalo prestavnike narodnega preporoda in zaviralo njegov razvoj, pa ni bilo edini problem, s katerim so se soočale slovaške elite. Razen enotnega knjižnega jezika sta se v tem obdobju pojavili tudi vprašanja skupnega zgodovinskega jezika in zgodovinsko utemeljene zahteve po sodelovanju v vodenju države. Po predstavah tistega časa pa so bili do tega kriterija upravičeni le zgodovinski narodi s tradicijo šolstva, kulturnih ustanov, organov politične moči in na podlagi tega so lahko utemeljevali svoje zahteve. Tega kriterija pa Slovaška ni

izpolnjevala, saj njena zgodovinska tradicija ni obstajala. V procesu narodnega preporoda torej ni šlo le za zgodovinsko rekonstrukcijo ali novo instrumentalizacijo, marveč za oblikovanje oziroma invencijo novega splošno sprejemljivega koncepta skupne preteklosti. V drugi polovici 18. stoletja se je definitivno uveljavila predstava o Veliki Moravski kot prvi državi Slovakov na slovaškem ozemlju. Zgodovinska epa Jana Hollega *Svetopolk* (1833) in *Cirilo-Metodiada* (1835) pa sta ponesla vest in zavest o obstoju Velike Moravske tudi v širšo javnost. Z manjšimi zapleti so v zgodovinsko zavest sprejeli delo sv. Cirila in sv. Metoda, ki sta postala simbol krščanske in kulturne zrelosti slovaških prednikov. Kljub temu, da so državne avtoritete v času najhujše rekatolizacije črtile cirilmetodejski baročni kult in ga povezovale predvsem z Moravsko, je bil konfesionalno nevtralen in splošno sprejemljiv. Istovetenje z idejo države, ki je obstajala precej pred nastankom Ogrske, je pomenilo prvi korak k »iskanju in iznajdbi domovine« - k definiranju narodnostnega ozemlja, ki je bilo globoko zakoreninjeno v preteklosti. Pri tem pa niso relativizirali legitimnosti ogrske države, ampak prav nasprotno, Ogrsko so na osnovi teorije o gostoljubnem sprejemu madžarskih plemen pojmovali kot državo »naslednico« Velike Moravske. Na osnovi tega konstrukta je bilo mogoče prikazati delež Slovanov/Slovakov pri graditvi Ogrske, kar je pripeljalo do razširitve koncepta ogrskega stanovskega (političnega) naroda, v okviru katerega bi lahko uveljavljali svoje pravice tudi tisti, ki so se v procesu narodno-prerodnega gibanja deklarirali kot pripadniki etnično definirane slovaškega naroda. Lojalnost do ogrske države se je v obliki ogrskega patriotizma ohranila vse do razpada habsburške monarhije (Mannová 2005: 205-07).

5.1.2 Pogoji za razvoj narodnega prebujenja

Spremembe, ki so se dogajale v Evropi in znotraj ogrskega dela Habsburške monarhije, so imele vpliv tudi na narodno prebujenje Slovakov. V centru pozornosti je še vedno ostajal jezik, literatura in zgodovina. Preobrazbe znotraj države so tako tudi Slovatom dale več prostora pri njihovem narodnem preoblikovanju. Največje vprašanje slovaških narodnih buditeljev v tistem času je bilo, kako uveljaviti narodni program glede na majhno število Slovakov. Prav zaradi vedno glasnejšega oglašanja Madžarov in njihovih

nacionalističnih tendenc so se Slovaki obrnili na zahod, k Čehom in ostalemu slovanskemu svetu. Po zmagah ruske vojske nad Napoleonom je vedno več izobražencev obračalo glave in srca za Rusi. Vedno večja vloga Rusije in njena herderjanska ideja o poslanstvu in poenotenju narodov je Slovake vodila k podobni miselnosti, saj so v zavezništvu videli prihodnost za uveljavitev svojega naroda. Ni namreč le naključje, da je toliko slovaških izobražencev simpatiziralo s t.i. panslavizmom, z veliko idejo slovanstva (Kováč 1998: 98).

Na evangeličanskih licejih je vedno bolj rasla nova izobraženska elita. Vzhajajoči zvezdi tistega časa sta bila Pavol Jozef Šafárik in Ján Kollár, ki svojih idej nista pustila le na slovaškem ozemlju, ampak tudi po vsej izobraženski Evropi. Njun doprinos je bil predvsem v oblikovanju ideje o vsesplošni slovanski povezanosti. Oba sta narodni boj videla v povezavi z bojem ostalih slovanskih narodov. Trdno sta se povezala s češkim narodnim gibanjem in njihovo osebnostjo – Jozefom Jungmannom. Prav v tem obdobju, v času med dunajskim kongresom in revolucijo v letih 1848, je bila povezanost med slovaškimi in češkimi intelektualci največja. Lahko bi celo rekli, da sta oba slovaška predstavnika hkrati tudi češka predstavnika narodnih buditeljev v tistem času (Kováč 1998: 101).

Največjo zaslugo za zблиževanje obeh intelektualnih taborov, katoliškega in protestantskega, je imelo opuščanje starih cerkvenonabožnih pregrad in s tem vedno bolj odprta komunikacija glede vprašanj o narodnem jeziku, družbenih, kulturnih in drugih vlogah narodnega gibanja. Največji doprinos, ki ga je prinesla mlada generacija narodnega gibanja, je bila torej velika ideja o vseslovanski povezanosti. Na njih je v veliki meri vplivalo tudi narodno prebujenje v nemških državah. Z navdušenjem so sprejemali ideje takratnih ideologov, kulturnikov in znanstvenikov nemškega narodnopovezovalnega gibanja, ki so v ospredje postavljali narodno zavest in oblikovali ter vzpostavljali lastne korenine, obujali folkloro, kulturo, zgodovino itd. Najbolj znano delo razsvetljenskega filozofa in zgodovinarja Johanna Gottfrieda Herderja je bilo *Ideen zur Philologie der Geschichte der Menschheit*.¹⁴ Slovaški narodni buditelji so v njegovih delih videli priložnost vseh Slovanov, da vstanejo v zavezi. Herder je namreč postavil koncepcijo, ki je govorila, da ima vsak narod naravno pravico do samostojnega

¹⁴ V prevodu: Misli o filologiji zgodovine človeštva.

obstoja in da je smisel vsakega naroda, da prime za štafetno palico zgodovine in izpolni svoje poslanstvo v razvijanju svobode, razuma in humanosti. Še več, Herder je celo napovedoval, da bodo to štafetno palico v bližnji prihodnosti v svetovnem merilu prevzeli prav Slovani. To je bila ena redkih, a močnih vzpodbud z nemške strani (Vozar in Matula 1987: 633-34).

5.2 Vseslovanska povezanost – Ján Kollár in Pavol Jozef Šafárik

5.2.1 Pavol Jozef Šafárik (*13.5.1795 Kobeliarovo, † 26.6.1861 Praga)

Že v mladih letih se je Šafárik navduševal nad Jungmannovimi idejami. Pisal je verze, leta 1814 je izdal zbirko pesmi *Tatranská Músa s lýrou slovanskou*,¹⁵ prevajal je antično in nemško literaturo. Skupaj s Palackým je v Bratislavi leta 1818 izdal anonimno publikacijo *Začetki češkega pesništva* (Škúlar 1999: 393). Kasneje se je Šafárik posvetil znanstvenemu delu in v svojem novem delu predstavil svoje nazore in stališča glede skupnega češkoslovaškega knjižnega jezika in vloge slovaščine pri njegovem nadaljnjem razvoju. Leta 1826 je namreč v Budinu izdal znanstveno delo *Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur* v nemščini.¹⁶ To je bil prvi poskus postavitve nekakšnih okvirjev oz. celotne slike zgodovine slovanskega jezika in pisave. Podobno kot Dobrovsky, Kopitar in kasneje Kollár je tudi Šafárik predpostavljal, da so Slovani enotna narodna skupnost, ki se deli na jugovzhodno in severozahodno vejo, ti pa se delita še na posamezna plemena. Za razliko od Kollárja pa Šafárik Slovakov ni pojmoval kot istoplemenske skupnosti skupaj s Čehi. Dodelil jim je lastno zgodovino, literaturo in jezik. Opiral se je na starejše nazore, ki so govorili, da je bilo ozemlje Slovaške pradomovina Slovanov in da so Slovaki njihovi direktni potomci. Prav tako je predpostavljal, da je Velika Morava država, v kateri so v preteklosti bivali Slovaki. V obdobju, ko so se Slovaki včlanili v madžarsko oblast in je v ospredje stopala husitska tradicija in uporaba češčine kot jezika liturgije in književnosti, Šafárik ni spremenil

¹⁵ V prevodu: Tatranska muza s slovansko liro.

¹⁶ V prevodu: Zgodovina slovanskega jezika in literature.

svojega nazora o samostojnem slovaškem jeziku, ki naj bi se delil na tri glavne dialekte: zahodni, srednji in vzhodni. Osrednjeslovaškega pa je razglasil za najbolj primerne za splošno rabo (Vozár in Matula 1987: 647-48).

Najbolj znano Šafarikovo delo je *Slovanské starožitnosti*,¹⁷ ki je izšla leta 1873, v katerem je z raziskovanjem najstarejše zgodovine Slovanov presenečen ugotovil, da njegova izhodiščna teza o jezikovni in plemenski enakosti Čehov in Slovakov ne drži popolnoma. Prav nasprotno, rezultati so kazali na samostojnost Slovakov kot naroda in na samostojnost slovaščine kot jezika. Šafárik je Slovakom tako sicer priznal njihovo svojebitnost, a se kljub temu še naprej trudil s slovakiziranjem češčine in vztrajal na jezikoslovni in literarni edinosti Slovakov in Čehov. Na takšno obnašanje je vplivala prav preselitev v Prago in predvsem celotna politična situacija v takratni Evropi, ki je narekovala združenje narodnih sil v slovanskem svetu (Kováč 1998: 98-99).

Slovanske starožitnosti so bile prevedene v mnoge tuje jezike in Šafariku so prinesle evropsko slavo. Delo tako ni pomembno le za Slovake in njihovo identiteto, prav tako tudi za Čeha in ostali evropski svet, saj je prikazovalo oblikovanje splošne evropske zgodovine. Zelo uspešno je bilo tudi delo *Slovanský národopis*,¹⁸ ki je izšlo leta 1842. V njem je strnil osnovne podatke o takratnem življenju vseh slovanskih narodov, njihovem številu, naseljih, jezikih in kulturah (Škúlar 1999: 395).

Političnemu udejstvovanju se je Šafarik najraje izogibal. Izjema je bilo le leto 1848, ko je na Dunaju sodeloval pri reformi šolstva, vzdrževal stike z nekaterimi predstavniki vlade in postal nekakšen politični predstavnik češke politike na Dunaju. V 50. letih se je Šafárik ukvarjal predvsem z vprašanji staroslovanskega jezika. V njegovem najpomembnejšem delu tistega časa *O původu a vlasti hlaholice*,¹⁹ ki je izšlo leta 1885, je dokazoval, da je glagolica starejša pisava kot cirilica. Tako je razrešil dolgoletni spor med slavisti in si s tem potrdil svoj osnovni znanstveni in moralni princip (Škúlar 1999: 395).

5.2.2 Ján Kollár (*29.7.1793 Mošovce, † 24.1. 1852 Dunaj)

¹⁷V prevodu: Starodavnost Slovanov.

¹⁸ V prevodu: Zgodovina slovanskega naroda.

¹⁹ V prevodu: Izvor in domovina glagolice.

Nesporno tudi Ján Kollár spada med pomembne osebnosti za oblikovanje slovaškega naroda. Je eden izmed glavnih idejnih vodij slovaškega in češkoslovaškega narodnega gibanja, tvorec prve na široko predstavljene koncepcije slovanske vzajemnosti.

Kot pravi Mannova, je bil Kollár glasnik slovanske vzajemnosti in prepričan, da takratni ogrski politični sistem zavira razvoj nemadžarskih skupnosti. Zato je zavračal definicijo domovine in naroda s pojmi država, državljanstvo in ozemlje ter v prvi plan postavil zavest o kulturni in naravni sorodnosti, skupnem jeziku in navadah (Mannová 2005: 208). Prav tako kot Šafarika, se je tudi Kollárja dotaknila narodnopolitična aktivnost tamkajšnjih nemških študentov. Tudi sam se je udeležil 300. obletnice reformacije na gradu Wartburg, ki je imela širši evropski pomen. Z obiskovanjem raznih kulturnih prireditev, v največji meri gledališč, razstav, prebiranjem starejših in modernih nemških pesnikov, zgodovinsko-filozofskih del Herderja, Schlöcherja in drugih, si je Kollár širil svoje znanstveno, idejno in kulturno obzorje (Vraz 1987: 640-41).

Kollar je bil še po svoji smrti velika avtoriteta, saj se je veliko kasnejših »šturovcev« zgledovalo po njegovih idejah. Je avtor začetne koncepcije slovanske povezanosti, ki jo lahko označimo za prehodno obdobje od jezikoslovnega in kulturnega razumevanja naroda k narodnim političnim programom. V ozadju njegovega delovanja se lahko že jasno vidi zakrito politično jedro. Predstave slovanstva in njihove koncepcije so mu namreč služile tudi kot prikrito politično udejstvovanje. Kollárju namreč ni bilo le do znanstvenega raziskovanja jezikoslovnih in literarnih področij, ampak ga je pričeval zanimati duh takratnega evropskega nacionalističnega dogajanja in sicer prevladujoča ruska avtoriteta v Evropi, nemški nacionalizem v avstrijskem delu in vedno glasnejši madžarski nacionalizem v ogrskem delu Avstro-Ogrske monarhije ter Herderjeve ideje. V času študija v Nemčiji so mu herderjansko idejo o bodočnosti slovanstva vzpodbudili ostanki slovanskosti, ki jih je našel v popolnoma nemških območjih (Kováč 1998: 99-100). V svojem delu *Dobré vlastnosti národa slovanského*²⁰ je Kollár z romantičnim patosom leta 1822 predstavil lastnosti Slovanov:

Lepa lastnost, ki jo nosi slovanski narod je nedolžno veselje. Pripadniki tega naroda vse od svojega rojstva težijo k veselju in ne žalosti, njihova kri je tako zdrava in živahna, njihovi živci in žile tako živi in občutljivi, njihove besede jasne in hvaležne, z obraza jim sije uslužnost in celo njihov jezik je tako bogat in zgovoren, kajti kamorkoli pridejo, povsod okoli njih sije radost in veselje... Neznansko privlačna, za cel slovanski narod

²⁰ V prevodu: Dobre lastnosti slovanskega naroda.

krasna lastnost pa je strpnost in tiho sodelovanje z vsakim sosedom in narodom. To je najbolj bleščeči biser na vrhu njihove slave, to je njihova najpomembnejša naravna lastnost, ki bi si jo morali ostali narodi vzeti za zgled in se po njej učiti. (Kováč 1998: 100)

Leta 1817 je madžarska publicistika napadla J. Palkoviča in njegov časopis *Týdenník ako noviny Slovákov*,²¹ ker naj bi ga nazival za narodni časopis. Avtor in urednik bi moral biti odgovoren vladajočemu narodu, Madžarom in si ne bi smel dovoliti takšnih provokacij. Na ta nacionalnohegemonični pritisk je Kollár že leta 1821 v Švici objavil obrambni članek *Etwas über die Magyarisierung der Slawen in Ungarn*.²² Kollár se je v njem zoperstavil takratni nadvladujoči madžarski ideologiji in politiki madžarskih vladajočih razredov. V njem je obširno obrazložil, da Slovani že od samega začetka tvorijo najštevilčnejšo narodnostno skupino na ozemlju Ogrske in so njegovi najstarejši prebivalci. Slovake izpod Karpatov je nazival za Praslovane, ki naj bi imeli že avtomatsko pravico glede na naravno narodno pravo, da skupaj z madžarskim narodom živijo v sožitju. Nadalje je Kollár v članku izpostavil dve poti madžarizacije Slovanov na madžarskem ozemlju. Prva naj bi potekala prek politično-razrednega pritiska, ki naj bi se ga posluževale privilegirane plemiške vrste, druga pa naj bi bila oblika tihega nasilja, ki naj bi se pričela uporabljati med nižjimi sloji. Na široko je opisal dejanske nasilne dogodke in prisile tistega časa, ki so se dogajale v nekaterih regijah Madžarske. Kollár se je postavil v bran Palkoviču z razlago izvora besede narod. »Zakaj je gospod Palkovič izbral besedo narod, je čisto vseeno, kajti imel je prav v obeh pogledih. Madžarskim gorečnežem se pojma narod in država zdita najbrž ista v svojih pomenih, a zame sta to popolnoma dve različni stvari,« je dejal Kollár v svojem članku (Kollar v Vozar in Matula 1987: 648).

Temu članku so sledili še ostali. Z njimi je Kollár želel opozoriti mednarodno skupnost na nevarne tendence madžarskih politikov. Nasilnim madžarskim prijemom se je zoperstavil z argumenti, da so bili Slovani na tem ozemlju že mnogo prej kot Madžari in da s svojo številčnostjo in delovnim ter miroljubnim karakterjem le pripomorejo k razcvetu skupne domovine. Sploh pa naj bi njihovo nedotakljivost varoval naravni zakon in naravno pravo vsakega človeka. V herderjanskem duhu je pozval Madžare: »Dragi prijatelji, pustite vsakemu narodu, da hodi po svoji poti. V naravi je največja

²¹ V prevodu: Tednik kot časopis Slovakov.

raznoverstnost in različnost bitij ter njihovih glasov in niti cvet ne nagovarja drugega: dišati moraš prav tako kot jaz!« (Kollár v Vozar in Matula 1987: 643- 45). Kollár je s tako anonimno obrambo nastopil kot dosledni branilec ideje o enakopravnosti narodov in humanitarnih principov.

Ján Kollár in Pavol Jozef Šafárik sta bila velika prijatelja, še bolj pa zaveznika pri »odkrivanju« oz. izgradnji slovaških nacionalnih korenin. Družila ju je podobna vzgoja, ki sta je bila deležna na evangeličanskih licejih, in jungmannovski duh. Veliko sta si dopisovala in tudi sodelovala pri zbiranju ljudskih pesmi, na osnovi katerih je kasneje leta 1823 Kollár izdal *Písň svĕtské lidu slovenského v Uhřích*²³ v Pešti. Kollár je v predgovoru izpostavil pomembna vprašanja o slovanski plemenskosti in predvsem odličnosti vsakega posameznega jezika znotraj enotnih slovanskih plemen. Podobnosti med narečji je Kollár pojmoval kot glavni pokazatelj narodne integracije Slovanov in njihove možnosti za nadaljnji skupni jezikovni, literarni in kulturni razvoj. Kollár je v slovanskem jeziku prepoznal šest glavnih živih dialektov: ruskega, češkega, srbskega, hrvaškega in lužiškega. Ti naj bi bili jeziki samostojnih slovanskih plemen in se delijo še na ostala podnarečja. V svoji narodnointegrativni teoriji in predstavi Slovanov je za višje jezike, ki bi lahko izpolnjevali vlogo literarnih in književnih jezikov, pojmoval le ruščino, poljščino, češčino in srbohrvaščino. Slovaščino je skupaj z moravskim in šlezijkim narečjem označil za podnarečje češkega jezika (Vozar in Matula 1987: 646). Ker naj bi bila slovaščina poddialekt in razdrobljena na »toliko različnih narečij, kot je županij in krajev slovaških!« (Klátik 1965: 64), naj bi po njegovem mnenju ne bila primerna in zrela za uporabo v literaturi, še posebej, ker je bila že v preteklosti Slovaške uporabljana kultivirana češčina. K razvoju književne češčine in k ideji češkoslovaške plemenskosti Kollárja tako ni silila le »nerazvita slovaščina«, ampak celotna zaostalost slovaškega naroda, najbolj pa težek položaj slovaških manjšin na Madžarskem. Po njegovem mnenju bi v takšnih težkih okoliščinah slovaška literatura, ki bi bila vzgajana prek slovaškega jezika, ostala le »zakrnela bilka«, saj bi jih veliki madžarski narod pohodil (Kováč 1998: 646-47).

²² V prevodu: O madžarizaciji Slovanov na Madžarskem.

²³ V prevodu: Pisana beseda slovaškega naroda na Madžarskem.

Takšne teoretične in narodne nazore je Kollár predstavil prek zbirke lirskoepskih pesmi *Slávy dcera*,²⁴ ki je leta 1824 izšla v Pešti in ki jo je celo življenje razširjal in dopolnjeval. To delo ni bilo znano le na Madžarskem, ampak tudi na Češkem in Slovaškem. Kollár je v svojem delu uporabljal knjižno češčino in to je povzročilo kar nekaj sporov z Ljudovitom Šturom, ki mu je očital, da s tem zanemarja slovaški jezik in slovaški individualni narodnostni razvoj (Škúlar 1999: 206-07). Okoli leta 1827 se je tako pričelo sodelovanje med njim, Šafarikom in bernolakovci krhati. Češkim in slovaškim »bibličarjem« je bilo najbolj odveč to, da sta oba predstavnika mlade narodnobuditeljske generacije pričela razširjati svoje nazore po slovakiniranju češčine in po izoblikovanju literarne »češkoslovaščine« (Vozár in Matula 1987: 650).

Kollár se je zavzemal za idejo o slovanski edinosti, ki bi bila dosežena s poenotenjem slovanskega jezika in kulture. Kollárjeve nazore in prizadevanja morda najlepše predstavljajo prav njegove besede, ki so bile kasneje velikokrat citirane: »Kadarkoli zakličeš Slovan, bo pred teboj vedno stal Človek!« (Kollár v Škúlar 1999: 207).

5.3 Nastop generacije mlade Slovaške

5.3.1 Vzhajanje novih nazorov

Razvoj nacionalizma v Evropi je vodil v zanimanje za jezik in kulturo ter k postopnemu oblikovanju narodnih zahtev in političnih programov. Vedno več izobražencev je zanimal pojem države in vedno bolj so se s Herderjevih romantičnih idej obračali k Heglovim idejam. Tudi v ogrskem delu so se vedno bolj prebujale madžarske etnične skupnosti. Madžarski liberalizem je postopoma prešel na idejo o oblikovanju silne enorodne madžarske države. Glavni predstavniki liberalnih nazorov so bili srednji sloj, na novo nastala buržoazija in inteligenca. Visoko plemstvo se nad centralizacijo Dunaja ni preveč obremenjevalo. Glavni predstavniki so bili magnati in liberali, ki so si želeli odcepitve od Avstrije in samostojno državo (Kováč 1998: 102).

²⁴V prevodu: Hči slave, kateri bi ob bok lahko postavili Vodnikovo Ilirijo oživljeno.

Novo oblikovana madžarska opozicija je še z večjim zanosom predstavljala teorijo skupnega političnega madžarskega naroda kot pa plemstvo v preteklem obdobju in to je bilo čutiti tudi med slovaškim prebivalstvom in njihovimi buditelji. Le še vprašanje časa je bilo, kdaj se bo zdaj že trhla stara generacija narodnih buditeljev podrla. Kollárjeva koncepcija češkoslovaške plemenske povezanosti je postajala vedno bolj trhla, najbolj glede jezika. Kollárjevo vedno večje slovakiziranje češčine je na Češkem naletelo na odpor. Kollár je sicer še vedno ostajal avtoriteta, a bilo je jasno, da je to zadušljivo situacijo potrebno rešiti z nastopom nove generacije narodnih buditeljev, ki je poznala glavne probleme narodnega gibanja v tistem času in ki bi bila tako sposobna oblikovati nov narodni program. Nova generacija v slovaškem narodnem gibanju je zrasla že v tridesetih letih 19. stoletja (Kováč 1998: 104).

Nova generacija se je rodila v bratislavskih študentskih vodah. Potrebno je poudariti, da je na primer v obdobju med 1780 in 1835 bilo na bratislavskih univerzah od 75 do 80 odstotkov slovaških študentov. Bratislava je bila že za časa Jožefa II. center slovaškega narodnega gibanja, saj je bila takratno največje mesto na ozemlju Slovaške in predstavljala je sedež ogrskega dela države. Tu se je rodilo bernolakovsko gibanje, tu so se postavili temelji slovaškega knjižnega jezika, tu je izšel prvi slovaški časopis, pisan v bibličnem jeziku, in od leta 1803 je tu obstajala katedra češkoslovaške besede in literature. Visoka kvaliteta izobraževanja na licejih, šolah, gimnazijah in univerzah je privabljala veliko mladih s cele Ogrske in tudi iz zahodnih delov cesarstva. Vzniknilo je nešteto novih študentskih organizacij in skupin, med katerimi je potrebno izpostaviti Spoločnost' česko-slovanská,²⁵ velikokrat poimenovana tudi kot Slovénska spoločnosť,²⁶ iz katere je izhajala tudi večina narodnih buditeljev nove generacije. Oblikovala se je na bratislavskem liceju leta 1829, njen začetnik pa je bil Pavol Jozef Šafarik, kasneje je njegovo vlogo prevzel Ljudovít Štúr²⁷ (Vozar in Matula 1987: 667- 669). Ko je to mesto prevzel Ljudovít Štúr se je začelo premikati tudi po drugih slovaških krajih. Na bratislavskih licejih in licejih v Levoči, Kežmarku, Banskej Štiavnici, v Prešovu in kasneje tudi v Liptovskem Mikulašu je zrasla cela plejada mladih perspektivnih

²⁵ V prevodu: Češko-slovanska skupnost.

²⁶ V prevodu: Slovaška skupnost.

²⁷ L'udovit Štúr velja za očeta slovaške slovnice in za velikega slovaškega buditelja v 30. in 40. letih 19. stoletja.

izobražencev, ki so bili prevzeti od romantičnih narodnostnih idej. Takšnega števila aktivnih mladih izobražencev Slovaška do takrat še ni doživela, kot ugotavlja Kováč (1998: 104).

V šolskem letu 1835-36 je Ľjudovít Štúr kot novi podpredsednik bratislavske Skupnosti nastopil kot pravi narodni prebuditelj. Tridesetčlanski skupini dijakov nižjih razredov je predaval pravila knjižnega jezika in slovaško zgodovino ter jih tako pripravljaj na vstop v Skupnost. S svojimi predavanji je želel nadomestiti primanjkljaj v zgodovinskem znanju in nacionalni zavesti, ki ga je pustil konzervativni J. Palkovič, nasproti kateremu je mlada generacija pričela nastopati vedno bolj svobodomiselno in samostojno. Štúrova mladina je pričela z oblikovanjem in utrjevanjem narodne zavesti z različnimi srečanji, pevskimi nastopi, izleti v okoliške kraje, z obiskovanjem zgodovinskih krajev, pomembnih za slovaško narodno zgodovino (Vozar in Matula 1987: 678-79). Štúr je poudarjal, da mora pravi domoljub imeti srce, v katerem je zapisana domovina z veliko začetnico. Zanj je bila zgodovina naroda kot zavest vsakega človeka: »Kot je človek brez zavesti le bedna koža, je tudi narod brez vedenja o svoji zgodovini in prednikih le velikanski suženjski ovoj« (Štúr v Vozar in Matula 1987: 679).

Eno izmed najbolj znanih narodnih srečanj je bil tudi pohod na grad Devin, ki je že takrat predstavljal narodnostni simbol Slovakov. Ta pohod se organizira še celo danes in na ta dan se na Slovaškem praznuje. 24. aprila 1836 se je na grad Devin podal le ozek krog tedanje slovaške inteligence. Tam se je odvijal program poln navdušujočih misli in idej, brale so se pesmi svobodomiselnih preteklih pesnikov v slovaščini in prav za to priložnost na novo zložene pesmi in skladbe (Vozar in Matula 1987: 679).

To leto lahko v zgodovini oblikovanja slovaške nacije označimo za prelomno. Štúr in njegovi prijatelji so se pričeli resneje zamišljati nad možnostmi, kako izboljšati položaj slovaškega kmečkega prebivalstva. Kmalu so se pričele oblikovati ideje, ki so pripeljale do prvega slovaškega političnega narodnega programa. Zaradi vedno večje neposlušnosti Madžarov pa je dunajska vlada pričela nastopati z bolj trdo roko, kar so posledično čutili tudi Slovaki.

5.3.2 Tajno združenje in slovaški narodni boj na prelomu 30. in 40. let 19. stoletja

Leta 1837 je bila Češko-slovaška skupnost razpuščena, a to slovaških narodnih buditeljev ni ustavilo. Veliki aktivist je postal Alexander Boleslavín Vrchovský, ki se ni posvečal le narodnostnim, ampak tudi političnim vprašanjem. Imel se je za republikanca, ustanovil je tajno organizacijo slovaške mladine *Vzájomnost* (1837), prek katere naj bi se kljub prepovedi nadaljeval narodni boj (Kováč 1997: 106-7).

Eden izmed njegovih odstavkov nakazuje naravo te tajne organizacije:

Naš namen – vse za narod ! In naj bo to tudi za vas nadaljna naloga. Delajte kar največ za prosvetljevanje naroda. Vodite naše ljudstvo, ki se mu še niti sanja ne, kaj je to narodni duh, kaj zgodovina, kaj je to narodna dolžnost, kaj je to zaslužnjevanje naroda. Vodite naš narod k čim večji potrpežljivosti in izogibanju nasilja in pritiska, kot so to do sedaj delali naši duhovniki. Je naš narod rojen za suženjstvo? Mora večno trpeti pod tepežem korobačev? Ne, naj se sila nadomesti s silo! (Vrchovský v Kováč 1997: 105).

Njihova naloga je bila širjenje narodne in poučne literature, ustanavljanje knjižnic in čitalnic za širšo javnost in še posebej za študentske skupnosti. Služile naj bi za prosvetljevanje in izobraževanje v maternem jeziku in drugih narodnostnih stvareh. Bilo je ustanovljenih veliko novih časopisov in revij ter izdanih knjig za šole in splošno ljudsko izobrazbo. V povezavi s tem so se organizirale tudi dobrodelne akcije in iskali so se vlagatelji. Počasi je na podlagi pobud članov, ostalih narodnih buditeljev in narodnih gibanj, predvsem slovanskih, ta organizacija razširjala svoj vpliv (Vozar in Matula 1987: 686).

Delovanje šturovcev ni bilo povezano samo z Bratislavo, marveč se je sistematično širilo tudi po drugih slovaških regijah. Študentska društva, ki so nastala v drugih evangeličanskih licejih (Levoča, Kežmarok, Modra), so pozneje postala predhodnice državljanskih (prosvetnih, amaterskih in gospodarskih) organizacij. Ustanavljali so različna društva (npr. Hranilniško društvo), ki so jih sami tudi vodili in obenem začeli z javno agitacijo za narodne zahteve. Dosegli so tudi dovoljenje za izdajanje prvega slovaškega političnega časopisa *Slovenskje národňie novini*,²⁸ ki je izhajal od 1. avgusta 1845 do 9. junija 1848 (Mannová 2005: 210).

Kot opozarja Kováč, so se madžarski pritiski vedno bolj krepili. Na zasedanju leta 1830 so Madžari uzakonili, da lahko v državnih uradih, javnih službah in advokaturi delajo le

tisti, ki obvladajo madžarski jezik. Madžarski državni zbor je v letih 1839 in 1840 izdal zakon, ki je uzakonil madžarščino ne le v državnih uradih, ampak tudi v cerkvenih obredih (Kovač 1998: 106). Na takšne pritiske se je odzvala tudi Vzajemnost. Istega leta naj bi organizirala vsesplošno srečanje slovaškega naroda, a je načrt predvsem zaradi trde policijske roke propadel. In s tem se je začel tudi začetek konca te tajne organizacije (Matula 1987: 691).

Tudi ostali narodni buditelji niso ostali tiho. Oblikovali so dokument, pod katerega se je z velikimi začetnicami podpisal Ljudovič Štúr in ga poimenoval *Slovenský prestolný prosbopis*.²⁹ Slovaška delegacija ga je 4. junija 1842 odnesla h kanclerju Metternichu. V njem so skromno prosili, da bi jim cesar stopil v bran glede uporabe njihovega jezika in prisilne uporabe madžarščine v bogoslužju namesto latinščine. Pomagal naj bi jim tudi pri ohranjanju njihovega tiska, saj je madžarska cenzura zanalašč ali pa zaradi neznanja jezika slovaški tisk v večini primerov prepovedovala. Prosili so za osebnega cenzorja, ki bi pravično držal nadzor nad tiskanjem knjig in časopisov. Dotaknili so se tudi problemov glede slovaških šol in katedre slovaškega jezika na peštanski univerzi, ki so bile ukinjene. To so bile sicer glede na že precej razvito narodno gibanje le majhne zahteve. A Dunaj jih je zavrnil. Na te njihove prošnje Dunaju je nasilno reagirala madžarska vlada in še bolj povečala državni in policijski nadzor. A buditelji niso počivali. Štúr je objavil veliko člankov v tujih tiskih, ki so govorili o pretiranem madžarskem nacionalizmu in zatiranju slovaškega naroda, a čez čas je skupaj s prijatelji spoznal, da pisanje člankov ne bo prineslo kakšnih večjih rezultatov. Razlikovanje glede razumevanja jezika in pojmovanja naroda je še vedno ostajalo. Toda tudi bernolakovci so doumeli, da uporaba češčine za potrebe naroda ni več uporabna. Situacija na Ogrskem je zahtevala nov narodnoprebudilveni boj in Ljudovič Štúr je bil s prijatelji na takšno nalogo pripravljen (Kováč 1997: 106-7).

Prek nešteti pobud na Dunaju, ustanovitve literarnega združenja *Tatrín*, nenehnih zborovanj, letnih združenj v Liptovskem Svetem Mikulašu, ki je leta 1847 postal središče kulturnega in narodnega delovanja in takratnega zedinjenja Slovakov o knjižnem jeziku,

²⁸V prevodu: Slovaški narodni časopis.

²⁹V prevodu: Veliki slovaški pravopis.

je peljalo k povečanju nacionalnega zavedanja in agitacije. Zgodovinopisec Mikuláš Dohnány je povzel takratno dogajanje revolucionarnega marca:

S postavitvijo novega slovaškega jezika se je prebudilo novo življenje na Slovaškem. Vsi so se pričeli prištevati k slovaškemu narodu, učeni in neučeni, veleposestniki, kmetje in meščani. Zanimanje je povzročila dejavnost in enotnost katoliške in evangeličanske strani, tako v cerkvenem kot tudi v političnem življenju. Slovaški časopisi, s »tatranskim« Orlom so raznašali nove ideje in ljubezen do lastnega naroda. Knjige so se s svojimi vsebinami približale bralcu z opisovanjem resničnega življenja, nastajala so nova društva, osnovne šole in liceji, po mestih in vaseh pa nove knjižnice in čitalnice. Vsi so obračali glave visoko k služenju svojemu narodu. (Dohnány v Škultéty 1985: 92–94)

Prav gotovo je v vsem tem »brstenju« prevladovala Štúrova filozofija »življenja«. Štúr prav gotovo ni imel majhne vloge pri oblikovanju in razširjanju nacionalnosti v tistem času. Njegovo filozofijo nekateri teoretiki postavljajo ob bok Heglovi, ko pravi, da je potrebno gledati na bivanje, življenje z višje perspektive. Štúr namreč ni bil le pisec čeških in slovaških pesmi, jezikoslovnih študij, političnih spisov, razprav in popularnih člankov. Bil je tudi filozof in avtor prenekaterih teoretskih spisov, ki so vodili njegovo delovanje in delovanje ostalih narodno buditeljskih kolegov. Njegovi spisi so bili namreč kljub filozofsko teoretski naravi polni konkretnih idej, političnih planov in aktualnih načrtov. Njegov stavek »Proč s suhimi in mrtvimi teorijami!« prav gotovo nakazuje na aktualnost idej, katere je utemeljeval predvsem na tem, da je potrebno jemati slovaški jezik v kontekstu realnega življenja slovaškega naroda. Narod bo živel le tako, da bo spoznal pravo bit svojega obstoja in se duhovno povzdignil, kot pravi Štúrova filozofija (Čiževskij 1941: 11-15). To nakazujejo tudi njegove besede, ki jih je zapisal v knjigi *Glas proti glasom*:

Ko spoznamo sami sebe, lahko povedemo svoje življenje tja, kjer bomo preživel. Vsak narod je v preteklosti živel v svojem duhu, in če je ostal zvest samemu sebi, ni mogel pasti pod duhom tujega naroda. Življenje je naše in mi hočemo biti Slovaki. Kdo ima kakršenkoli razlog proti našemu življenju, proti naši slovaškosti? S čim lahko zlomite to našo voljo, to silno voljo, nepodjarmljeno, živo, s čim, vam pravim? Govorite! (Štúr v Čiževskij 1941: 15)

5.4 Konstrukcija slovaške identitete

Konstrukcija slovaške narodne identitete se je v prvi generaciji narodnih buditeljev sprva pojavljala v predstavah o samobitnosti in zgodovinskosti slovaških plemen, prek

romantizirane predstave Slovanov in njihovih pozitivnih lastnosti, kasneje pa je Herderjansko idejo zamenjala Heglova. Druga generacija slovaških buditeljev se je tako obrnila k naravnemu pravu vsakega naroda do nacionalne države oziroma do tradicije zgodovine in poiskala svoje korenine v preteklosti Velike Morave ter tako iznajdla novo nacionalno zgodovino.

V prvi generaciji narodnih buditeljev sta obstajala dva tabora, katoliški in evangeličanski in prav premagovanje notranjekonfesionalnih ovir je postalo ena izmed glavnih nalog slovaškega narodnega gibanja. Evangeličani so dajali prednost tradicionalni obliki češčine (t.i. biblijščini) kot knjižnemu jeziku evangeličanskih Slovakov, katoličani pa so uzakonili svoj slovaški knjižni jezik (t.i. bernolakovščino). Anton Bernolak, sicer ne velja za očeta slovaške knjižne besede, a je napisal glavno kodificirano delo *Filološko-kritična razprava o slovaških glasovih*. Proti koncu 18. stoletja, ko se je madžarsko plemstvo vedno bolj oprijemalo nacionalističnih idej, je bila Bernolakova kodificirana slovaščina – bernolakovščina podlaga slovaškega narodnega zavedanja in je z oblikovanjem ter razširjanjem predstave o Slovaki kot o samostojnem in samobitnem slovanskem plemenu pripomogla k zametkom gradnje slovaške narodne identitete.

Za slovaški identitetni razvoj je značilen pojav dveh konceptov: slovaška samobitnost, ki jo je zagovarjal katoliški tabor, in protestantska koncepcija češkoslovaške narodne in plemenske enotnosti. A v tridesetih letih 19. stoletja so predstavniki obeh konfesij druge generacije narodnih buditeljev presegli ozke konfesionalne okvire in dali prednost reševanju narodnega vprašanja ter s tem leta 1843 omogočili uzakonitev skupnega slovaškega jezika - »šturovščine«.

Vprašanje skupnega narodnega jezika, ki je dlje časa razdvajalo predstavnike narodnega preporoda in zaviralo njegov razvoj, pa ni bilo edini problem, s katerim so se soočale slovaške elite v začetku 19. stoletja. Razen enotnega knjižnega jezika sta se v obdobju od 1820 do 1835 pojavljali tudi vprašanja skupnega zgodovinskega jezika in zgodovinsko utemeljene zahteve po sodelovanju v vodenju države, kjer je v ospredje stopila invencija zgodovinskosti slovaškega naroda v Veliki Moravi in sožitja z madžarskimi plemeni. Ogrsko so Slovaki na osnovi teorije o gostoljubnem sprejemu madžarskih plemen pojmovali kot državo »naslednico« Velike Moravske. A zaradi vedno glasnejšega oglašanja Madžarov in njihovih nacionalističnih tendenc se je slovaški narod obrnil na

zahod, k Čehom in ostalemu slovanskemu svetu. Vzhajajoči zvezdi tistega časa sta bila Pavol Jozef Šafárik in Ján Kollár, ki svojih idej nista pustila le na slovaškem ozemlju, ampak tudi po celi izobraženski Evropi. Njun doprinos je bil predvsem v oblikovanju ideje o vsesplošni slovanski povezanosti.

A v prvi polovici 19. stoletja je bilo le še vprašanje časa, kdaj se bo stara generacija narodnih buditeljev podrla. Kollárjeva koncepcija češkoslovaške plemenske povezanosti je postajala vedno bolj trhla, najbolj glede jezika. Vzniknilo je nešteto novih študentskih organizacij in skupin, še posebej pomembna je bila Češko-slovanska skupnost, iz katere je izhajala tudi večina narodnih buditeljev nove generacije. Oblikovala se je na bratislavskem liceju leta 1829, njen začetnik pa je bil Pavol Jozef Šafarik, kasneje je njegovo vlogo prevzel Ľudovít Štúr. Ko je to mesto prevzel Ľjudovít Štúr se je začelo premikati tudi po drugih slovaških krajih. Narodno identiteto so vzpodbujali z različnimi akcijami, tabori, založniškimi dejavnostmi, krožki, pohodi z nacionalno ostjo itd.

6. ZAČETKI SLOVENSKEGA NARODNEGA OBLIKOVANJA

Tako kot na Slovaškem so se tudi v slovenskih deželah prve narodnostne tendence pojavile v času evropskega prosvetljenstva. Slovenci so bili v tistem času ljudstvo brez višjih socialnih slojev in brez iznajdenega zavedanja o enotni narodni povezanosti. V večini so bili to kmečki podložniki, plemstvo – višji sloj pa je bilo tuje, zvečine nemško, v primorskih pokrajinah pa italijansko. Pri opredelitvi meščanstva lahko v grobem rečemo, da so bili višji sloji tujejezični, nižji pa v večini slovenski. Zunaj neizobražene množice kmetov je bila samo nižja duhovščina sloj, ki je govorila slovensko. A s terezijanskimi reformami se je socialna struktura vedno bolj izboljševala. S terezijanskim katastrom, pridobitvijo osebne svobode podložniškega kmeta, vzpodbujanjem naprednejšega kmetijstva in ustanavljanjem kmetijskih zadrug je rasel standard kmečkega prebivalstva. Ljudje so na primer dobili priimke, pospeševala se je obrt in industrija (predvsem železarstvo in platnarstvo), v prid trgovine so bile ukinjene carine med posameznimi zgodovinskimi pokrajinami, kar je pripomoglo k boljšemu poznavanju med

ljudmi, k zavesti o sorodnosti prebivalstva slovenskih zgodovinskih dežel. Kot piše Prunk, so gospodarski razmah, vse večje potrebe po znanju, novih iznajdbah in prosvetljski duh, ki se je širil iz Evrope, spodbujali razmah kulture in znanosti med meščanskim slojem prebivalstva na Slovenskem (Prunk 1992: 15-21).

Najpomembnejša prelomnica za slovensko narodno identiteto je prav gotovo, kot opozarja Granda (1997), ideja o Sloveniji kot samostojni in neodvisni državi v političnem programu Zedinjene Slovenije iz leta 1848. Podpisovanje peticij v letu 1848 se je razmahnilo predvsem zaradi nove uvedbe svobode govora in trgovinskih sprememb tistega časa. Marčne dogodke so zaznamovali odstavitev kanclerja Metternicha, objavljen ustava, sklic parlamenta. V okviru velike monarhije so se tako pričeli prebujati številni moderni koncepti, kakršen je denimo koncept naroda. Predvsem na Dunaju živeči Slovenci so kmalu uvideli, da so takšni sistemski pretresi priložnost, da z organiziranim nastopom, podobnim kot so ga pripravljali ostali narodi v monarhiji, Slovenci dobijo občutek skupnosti tudi na politični ravni. Kot največjo hibo razširjanja slovenske zavesti, Granda navaja nesposobnost celovite komunikacije. Stanovi niso znali prisluhniti potrebam slovenskega naroda, predstavniki plemstva niso dojeli potreb svojega okolja, kmečki nemiri pa so vliвали strah v meščanske in plemiške kroge: tako da je bilo narodno vprašanje tudi in predvsem socialno vprašanje (Granda 1997: 23). Vsekakor pa je bilo zanimivo tudi vprašanje jezika, kot meni Boštjan Šaver. Celo pobudnik podpisovanja peticije Matija Majer je menil, da naj ne bi bilo primerno nemščine kar na vrat na nos opustiti, saj slovenski jezik takrat naj še ne bi bil zrel za uporabo v šolah in uradih. Kakorkoli že, v kontekstu politično, religiozno razcepljenega slovenstva je jezik predstavljal izredno pomembno nit ohranjanja kulture in pripadnosti (Šaver 2003: 182-84).

Pred letom 1848 slovenstvo nikakor ni delovalo kot politični subjekt, zato se je politični program iz leta 1848 oprl predvsem na slovensko kulturno gibanje, katerega nosilci so bili po Šaverju predvsem posamezniki, ki jih je privlačil slovenski jezik, ljudska in materialna kultura. Brez njih tudi nikoli ne bi mogli priti do iznajdbe slovenstva in do prve odločitve Slovencev za Slovenijo, ki kljub podpisom ni bila udejanjena, je pa po koncu revolucije dunajska oblast Slovence priznala kot enoten narod, kar dokazuje izdaja

avstrijskega uradnega lista, vpeljava slovenskega jezika kot predmeta v gimnazijah in izdaja slovenskih šolskih knjig s strani države (Šaver 2003: 183-85).

Ne smemo zanemariti, da je eden izmed ključnih pogojev za združevanje in organizacijo prav razvoj tehnologije, predvsem tehnologije komunikacij, o čemer govori že Anderson. Narod kot družbena celota, ki presega okvire pokrajine, se ne more oblikovati samo na osnovi ustnega dogovarjanja. Pa tudi pismeno dogovarjanje ne zadošča za oblikovanje naroda, dokler je samo v rokah peščice oblastnikov. Makarovič (1996) o tem meni, da takrat, ko postane pisana beseda splošna last in se razširi med vse ljudstvo, šele lahko nastane narod. Gutenberg je posamezniku pravzaprav omogočil, da se je rešil svoje neposredne vezanosti na prostor, kraj, pokrajino in vzpostavil stik z drugimi ljudmi, ki so govorili isti jezik kot on, čeprav jih še nikoli ni videl. Tako se je začel tudi slovenski narod izgrajevati kot duhovna, ne samo materialna, na zemljo vezana skupnost, z vedno več nosilkami duhovnih identitet - knjigami. Kot navaja Makarovič, ob koncu stoletja zna brati in pisati že večina Slovencev, izobrazbena raven se zviša in skladno s tem se začne oblikovati in razvijati tudi narodna zavest. Tukaj pridejo do izraza zasluge prosvetljske šole, ki se začneja pri Žigi Zoisu in se nadaljuje pri Antonu Martinu Slomšku in Janezu Bleiweisu. Izkaže se, da je imel prav tudi Kopitar, ko je trdil, da je treba hišo naroda začeti graditi iz temeljev, ne pa iz strehe (Makarovič 1996: 331-37).

7. BUDITELJI SLOVENSTVA

Ključni akterji oblikovanja in razširjanja slovenstva na slovenskih tleh oziroma narodni buditelji v 19. stol. so se pri svojem udejstvovanju posluževali tiska in so imeli veliko vlogo pri spodbujanju in kreiranju slovenske nacionalne identitete. V tem oziru je pomemben Valentin Vodnik in njegove *Lublanske novice* kot prvi slovenski časnik; *Kranjska čbelica* s Francetom Prešernom na čelu, ki v času strogega kanclerja ni opustila začelih poti slovenskih intelektualcev in prebujevalcev ter je prebrisanu delovala v politični smeri, kljub njeni na videz »nenevarni« kulturni in literarni usmerjenosti; ter tudi Bleiweisove *Kmetijske in rokodelske novice* in njihov pomen množičnosti s približevanjem manj zahtevnemu in izobraženemu bralcu.

Pomembna pa je predvsem tudi Prešernova ideja o jeziku, narodu in umetnosti, privzeta iz romantične filozofije, ki je vplivala na takratno revolucionarno ozračje, oziroma Prešernovo delovanje, ki ni bilo le navidezna svetoboljnost »gospoda Fige«, ampak tudi pravo agitatorstvo. V konstrukciji slovenske nacionalne identitete je pomembno vlogo odigral tudi boj treh velikih jezikovnih umov, ki jih je (ra)združevala ideja o vlogi jezika pri oblikovanju naroda (Prešeren, Čop, Kopitar), in je prav gotovo vplivala na takratno ozračje, ki se je vrtelo okoli slovenskega jezika in slovenstva nasploh.

7.1 Tisk

Razvojne smeri slovenskega časnikarstva so kot zrcalo, v katerem odsevajo določene družbeno - politične, gospodarske in kulturne razmere. Časniki so oblikovalci javnega mnenja, predvsem tisti, ki se ukvarjajo z družbeno - političnimi, gospodarskimi in publicističnimi vlogami. Kot pravi Vatovec, gre v tem oziru za časnike in časopise v domačem narodnem jeziku, bistvenega pomena pri tem pa je presoja, komu je bil ta ali oni časnik namenjen (Vatovec 1969: 5-8). Smilja Amon razvoj slovenskega novinarstva in časnikarstva razdeli v več obdobj, ki odsevajo naravo medija. V nadaljevanju sta upoštevani le dve izmed štirih – **obdobje obrtniške stopnje razvoja**, kjer prevladuje literarna dejavnost, majhne naklade, značaj periodičnih časopisov je predvsem nemški; in del **obdobja industrijskega razvoja**, za katero je značilna nacionalna gorečnost, množičnost političnega zanimanja, politična bipolarnost. Poleg teh dveh obdobj Amonova navaja še **obdobje predhodništva** (od 7. stol. do 18. stol.), ko krožijo novice preko ljudskega izročila in zapiskov iz samostanov ter **obdobje informacijske družbe** (do srede 20.stoletja), kjer se pojavijo mediji, film, računalniki, televizija itd. (Amon 2004: 60). Fran Vatovec (1967) pa obdobja razvoja tiska razdeli na **prednoviško obdobje**, značilni za to obdobje so koledarji, pratike; osnovna nosilca sta pošta in tiskarstvo, na **mednoviško obdobje**, ki je čas razvoja publicistične besede, to je čas med Vodnikovimi Lublanskimi novicami in Bleiweisovimi Kranjskimi in rokodelskimi novicami). Obe obdobji sovpadata z obrtniško stopnjo razvoja po Amonovi. Tretje Vatovčevo obdobje je **obdobje svobode tiska**, ki pa sovpada z začetkom obdobja

industrijskega razvoja po Amonovi. Obdobje obrtniške stopnje razvoja (od konca 18. stoletja do srede 19. stoletja) se je začelo na Slovenskem s skromno naklado stotih natisnjenih izvodov *Lublanskih novic*, ki so bralcem posredovale politične, gospodarske, kulturne in lokalne novice, zabavno in poučno vsebino. Izšle so iz praktikarske tradicije oz. Vodnikove publicistične prakse pri *Veliki Pratiki* (1795-1797) in *Mali Pratiki* (1798-1806) (Amon 2004: 60-61). Fran Vatovec (1961) poudarja, da se je prav koledarsko in pratikarsko časopisje takrat bolj vzpelo do enakovredne publicistične velesile kakor pa časnikarstvo, ki je bilo sicer takrat šele v povojih. Na pragu 20. stoletja je ta periodični tisk na Slovenskem neposredneje, uspešneje prebujal in krepil slovensko nacionalno zavest, politično zrelost, splošno izobraževanje in gospodarski napredek kakor časniki, ki so bili na splošno manj razširjeni in manj brani, saj so se za razliko od neperiodičnih časnikov, koledarji in pratike množili kakor gobe po dežju in bili odlična osnova za razvoj založniških in tiskarskih hiš, ki so imele svoje centre v Ljubjani, Trstu, Celovcu, Gorici, Celju, Mariboru³⁰ (Vatovec 1969: 8). Kratko obdobje Ilirskih provinc (1809-1813) je slovenska publicistična prizadevanja potiskalo v snovanja literarnih časopisov, ki so vsi, razen *Kranjske Čbelice* (1830-1833, 1848), doživljali prepoved cenzure. Tako se je obdobje obrtniške stopnje razvoja slovenskega novinarskega in literarnega ustvarjanja končalo v begu narodne misli v literaturo romantike, zgodovinsko deskripcijo in naravoslovje. Obdobje obrtniške stopnje razvoja je v slovenskem zgodovinopisju relativno kratko, v tem času pa je zorela misel o enakovrednosti slovenskega jezika z drugimi jeziki, o pravici do boja za enakopravnost slovenskega naroda, o izobraževanju v slovenskem jeziku, ki bi odprlo možnost k uresničitvi velikih nacionalnih načrtov (Amon 2004: 60-61). V obdobju industrijskega razvoja je pot med množice prvi utiral Janez Bleiweis s Kmetijskimi in rokodelskimi novicami (1843-1902). Krepitev meščanskega sloja in liberalizma v Avstriji je v 60. letih sprožila zahteve po ustavnosti in parlamentarni ureditvi monarhije. V slovensko javnost sta vstopila dva tabora – katoliški in liberalni. Pri tej bipolarni ureditvi je imelo slovensko novinarstvo ključno vlogo, saj so netili politične spore in jih prenašali na gospodarska, kulturna in izobraževalna področja, s tem pa tudi oblikovali in spodbujali slovensko narodno zavest (Amon 2004: 61-63).

³⁰ Pomembnost tiska in založništva Fran Vatovec podkrepi s temi besedami: »Slovenski narod je lahko preživel viharje usode le s svojo kulturo, publicistiko in zadružništvom; da, le s temi tremi temeljnimi stebri

7.1.1 Lublanske novice orjejo ledino

Lublanske novice (1797–1800) so prvi slovenski časnik, urednikoval jim je Valentin Vodnik in Slovencem so bile nedvomno prava jezikovna in nacionalna šola. Novice odigrajo pomembno vlogo pri začetkih oblikovanja slovenske narodne zavesti, na stežaj pa tudi odpro okno v svet, ki so ga pretresala gesla francoske buržoazne revolucije.

Za nekatere Valentin Vodnik velja za očeta časnikarstva in urednikovanja. Njegova časnikarska spretnost je odsevala predvsem v notranji podobi Lublanskih novic. Tako lahko iz njihovih stolpcev povzemamo novice iz vseh delov sveta, vojnih dogodkov, domačih novic, različnih razglasov in obvestil ter s tem podpremo neizpodbitno pričevalnost periodičnosti, aktualnosti, univerzalnosti in publicitete, kot osnovnih sestavin časniškega periodičnega tiska (Vatovec 1969: 11-12). Torej so pisci Lublanskih novic s svojimi informativnimi prispevki združevali prebivalce slovenskih dežel, ko so ti prebiral, kaj se dogaja v njihovih deželah in si ob tem kreirali zavedanje, da niso sami. Še bolj pa so zavest biti Slovenec vzpodbujale osebne note. Vzporedno s preprostimi novicami in krajšimi poročili so namreč stolpce Novic krasili tudi prvi slovenski »komentarčki in člančiči«, ki pomenijo zametek časnikarskega mnenja (Vatovec 1961: 145). Nekateri obsojajo Vodnika, da je pisal v proavstrijskem slogu, a če bi podrobneje pogledali način in politiko pretkanega urednika, bi videli le njegovo sposobnost za prilagajanje takratnim družbenopolitičnim razmeram. Notranja, vsebinska podoba Novic pomeni pač pretehtan kompromis. Prvi urednik ga je moral sproti krpati, če je želel svojemu časniku podaljšati življenje in če je želel spraviti realne pogoje v sklad s prizadevanji Zoisovega prerodnega kroga in z računi založnika, ki se je bal, da ne bi preizkusi potrpežljivosti avstrijskih cenzorjev končali s preveliko izgubo. Tako je realneje govoriti o Vodnikovem strahu pred cenzuro, bojazni pred novimi izdatki, če bi bilo treba še nove »vunanje novice kupovati«, kot pa o Vodnikovem proavstrijstvu. Vodnikovo novinarsko zagnanost dokazuje celo to, da je kot urednik hodil na pošto na lov za novicami, ki jih je tam izvedel iz razgovorov s poštnim osebjem in si jih sproti zapisoval, kajti zaradi pomanjkanja dohodkov in zategovanja pasu založnika Egerja takrat ni bilo neke organizirane dopisniške mreže, kot pravi Vatovec (1961: 47-50).

našega obstanka« (Vatovec 1969: 6).

Seveda pri presoji Vodnikovega urejevanja ne moremo mimo vprašanja avstrijske cenzure. Že Jožef II. je namreč s svojim cenzurnim patentom leta 1781 tiskovno svobodo nekoliko otežil. Po njegovi smrti pa se je vlila ploha najrazličnejših dvornih oglasov in vladnih ukrepov, dokler ni bila 22. februarja 1795 razlašena generalna cenzura (Erneuerte Censurverordnung oz. Generalcensurordnung). Razglašena je bila stroga policijska cenzura in davki (kolkovina) na tiskovne pole. Namen tega je bil očiten: hromiti izhajanje političnih časnikov ter zmanjševati njihovo gmotno stanje. Naredbe iz leta 1802 so celo oteževale dovoljenja za nove kavarne, ker naj bi taki javni prostori po mnenju oblastnikov »zapeljevali v lenobo in razuzdanost« (Vatovec 1967: 24). Vodnik se je dobro zavedal, da ni zbijati šal iz ostrih cenzurnih in tiskovnih ukrepov avstrijskega birokratičnega absolutizma. Najtežja njegova naloga je tako bila, kako sukati časnikarsko pero, da ne bi bilo kaj narobe in bi Novice varno objadrale cenzurne predpise. Če je hotel ljudstvo ogreti za slovensko misel, je moral s svojim časnikarskim pisalom mahati v protifrancosko smer. Kot pokaže Vatovec, so dogodki sami dajali potuho Vodnikovemu peresu, ki je pisal v smeri slovenske izpovedi. Avstrijska ruska protinapoleonska orientacija je dopuščala himnične rusofilne napeve. Vero v domači rod je tako želel urednik *Lublanskih novic* moralno povzdigniti s propagandnimi opozorili na »mogočne velike brate po svetu« in tako je Vodnik sproti pretapljal avstrijsko geslo *Lublanskih novic* v iskreča slovanska čustva (Vatovec 1967: 21-34). Lublanske novice so tako z Vodnikovimi predelavami starih tradicij in prek idej panslavizma o pripadnikih slovanskega naroda povezoval slovenske balce med seboj, jim dajale občutek slovanske povezanosti in vzpodbujale kreiranje nacionalne zavesti.

Razčlenitev družbenih razmer in nosilcev v prednoviškem razdobju kaže, da Lublanske novice že ob rojstvu niso imele zadostnega družbenega zaledja. Opirale so se pravzaprav le na Zoisov preporodni krog, ki je bil s svojimi številčno šibkimi intelektualnimi potenciali nezanesljiva opora političnemu časniku, ki naj bi terjal širšo publiciteto. Potem sta bila tu še absolutizem in germanizacija, ki sta onemogočala vznik in začetke oblikovanja zavesti slovanskega naroda. Poleg tega so tudi časniški kolek, premajhna izobraženost slovanskega naroda zaradi siromašnih prosvetnih in šolskih razmer ter enostransko tendenčno prikrojene novice, ki jih je Vodnik črpal iz dunajskih dvornih novic, onemogočali ne le vzpon časopisa, ampak tudi kreiranje in širjenje slovenske

nacionalne zavesti. Vse te naštete stvari pa so bile tudi razlogi za smrt *Lublanskih novic*. Že sam naslov časnika je bil premalo učinkovit za skok čez kranjske meje in za mobiliziranje širšega slovenstva. Dodatni razlogi pa so bili domača preprostost v notranji podobi časnika, šablonsko posnemanje tujih časnikarskih vzorcev, Vodnikova poročevalska enosmernost, ki ni ponudila pestrejšega izbora političnih in vojnih novic ter odklonilno stališče Vodnika do opozicije iz kroga bralcev. Te okoliščine, kot sklepa Vatovec, so leta 1800 povzročile, da je oče prvega slovenskega časnika moral obrniti zadnji list »svojega otroka« (1961: 140-47).

7.1.2 Predm(a)r(a)čna zona

V mednoviškem obdobju (1801- 1843) si publicistična beseda poišče dvojno zavetje, in sicer:

- a) v objemu slovenske literature,
- b) pri tujih nemških periodičnih tiskih v ljubljanski, celovski in graški publicistični sredini.

Tedaj Evropo pretresajo prelomna dogajanja in iz bojnih krikov ter topov nastaneta dve pomembni reakcionarni tvorbi: Napoleonov imperializem in fevdalna absolutistična država. Toda Napoleonova Ilirija slovenskemu narodu ne prinaša le plenjenja v korist francoskega kapitala, temveč tudi bonapartizem, ki je naprednejši od avstrijskega fevdalizma. Svobodna trgovina in obrt sta razbijala toge družbene vezi cehovstva, kapitalizem je vedno bolj prodiral v slovenske dežele in gospodarsko krepil slovensko meščansko življenje, s tem pa tudi utrjeval pozicije slovenskega narodnega gibanja. Slovenščini v javnem življenju so se vrata odprla na stežaj, saj je bila francoska ilirska jezikovna šolska politika slovenščini bolj naklonjena kot avstrijska (Vatovec 1967: 39-47). Pogoji za opismenjevanje in vzpodbujanje slovenskega prebivalstva so bili tako izpolnjeni. Preko "nenevarnega" literarnega izražanja se je lahko pričelo prosvetljevanje v smeri nacionalnega zavedanja.

V tistem času se je iz »Prešernovega panja« rodil nov časopis z letno periodičnostjo - *Kranjska čbelica* (1830-34, 1848), ki je izražala programsko osnovo slovenskega

narodnega in političnega programa Zedinjene Slovenije. Po Vatovčemu mnenju je bila več kot le pesniški časopis (Vatovec 1969: 16). V sebi je združevala vse prvine časopisa, saj je bila aktualna,³¹ periodična (od leta 1830-34), imela je publiciteto (naročeni so bili tako duhovniki, kot tudi dijaki, meščani in uradniki) (Vatovec 1961: 174-75).

Osrednji nosilci pesniške publicistične izpovedi so bili France Prešeren s svojim revolucionarnim vplivom poezije, Matija Čop kot duhovni vodja in Miha Kastelic kot urednik z vnemo in prvi pobudnik ustanovitve časopisa. Kot trije mušketirji so se borili za obstoj tega t.i. literarnega almanaha v časih stroge cenzure in krmarili svojo časopisno ladjico mimo čeri strogega Sedlnitzkega in ostalih cenzorjev, med drugim tudi idejno drugačnega Kopitarja. *Kranjska čbelica* je imela velik družbeno politični pomen, največji akter pa je bil prav France Prešeren. V svojih pesmih se je dotikal aktualne družbene problematike, kritike je napiril predvsem proti tistemu delu buržoazije, ki je imela kapitalsko nadvlado, pozitivno pa je prebujal izobraženi del slovenskega meščanstva, ki se je začelo pod vtisom političnih dogodkov doma in v svetu zanimati za narodni vznik ter njegov književni obraz (Vatovec 1961: 177-78). Tako je Prešeren - z aktualnimi temami vzpodbujal buržoazijo k razmišljanju o takratnem družbenem ozračju, prav buržoazija pa je po Andersonu (1998) prvi razred, ki je vzpostavil solidarnost na osnovi zamišljenih skupnosti ter s tem posledično kreiral enotno nacionalno zavest.

Prešernova poezija pa se ni dotikala le buržoaznega razreda, ampak vseh družbenih slojev. Nase je priklenila bralce v vlogah uradnikov, duhovnikov, izobraženih meščanov in dijakov. Rojstvo *Kranjske čbelice* je pomenilo tudi nekakšno bojno napoved državnim in domačim reakcionarnim protisilam. V tem oziru lahko govorimo o političnem pomenu Čbelice. Uspešni boj zoper cenzuro je nedvomno okrepil številčno sicer šibkejše, miselno in kulturno pa močnejše mlade svobodomislece, ki so se postavili nasproti konzervativnim janzenistom in njihovim birokratskim sodelavcem.³² Kar pa je najpomembnejše, v *Kranjski čbelici* se je rodila Prešernova izpoved *Zdravljice*, kjer so manifestativno izražene osnovne točke slovenskega narodnega in političnega programa.

³¹ V njej so bile Prešernove pesniške umetnine, ki so vsebovale prikrite note aktualnih vsebin. *Kranjska čbelica* ni le dala glasu Prešernovim pesmim in povezala tedanje slovenske pesnike v ploden roj čbeličarjev, ampak je sprožila tudi abecedno vojno, ki je zedinila Slovence v črkopisu in književnem jeziku (Vatovec 1967: 173).

³² Miha Kastelic je v uvodni, programski pesmi prvih izdaj zapisal: »Prijatlam Krajnšine: Narodu spet predrzemo se pet, (Kastelic v Vatovec 1967:179).

Tako je bil načrtan konkreten politični cilj slovenskega naroda, ki je v verzih izražal revolucionarno pot svobodnega slovenskega naroda in ostalih prebujajočih se zatiranih slovanskih narodov (Vatovec 1967: 54–70). Prav v tem oziru lahko govorimo o narodnostnem pomenu *Kranjske čbelice*, saj je bralce preko kulturnih tekstov in literarnih besedil z nacionalno noto povezovala v enak bralski krog - po Andersonu (1998) zamišljeno skupnost, s tem pa bralce postavljala tudi v enak nacionalni okvir.

V mednoviškem obdobju je po vodi splavala vrsta slovenskih publicističnih pobud. Pri nekaterih je bil celo France Prešeren uredniški kandidat. Svoje rojstvo pa so si po treh letih trdnega vztrajanja in nadlegovanja cenzorja Sedlnitzkega izborile Bleiweisove *Kmetijske in Rokodelske novice* (1843–1902), ki so kot drugi slovenski časnik izhajale pet let kot tednik, kasneje pa celo dvakrat na teden. Bleiweisove novice so pomenile nov korak v političnem razvoju slovenskega narodnega gibanja. Z uveljavitvijo gajice v slovenski pisavi je Bleiweis končno presekal gordijski vozeli zamotanih jezikoslovnih vprašanj. Razen tega se mu je k sodelovanju posrečilo pritegniti tudi širok krog povečini pohlevnih in poslušnih člankarjev ter strokovnjakov vseh vrst. Pomemben korak v izgradnji slovenstva so Bleiweisove novice naredile s svojo množičnostjo, saj so prvi tisk, ki je nagovoril množico slovenskega prebivalstva, predvsem kmečkega, ki se je lahko pričel preko prebiranja člankov o kmetijstvu in obrtništvu zamišljati v nacionalno skupnost. Torej na svoj račun ni prišla le buržoazija, kot morda v Prešernovi *Kranjski čbelic*, ampak širši družbeni sloji. Kot negativno prvino Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novice* pa bi lahko omenili Bleiweisovo oportunistično pot najmanjšega odpora, ki je bilo v totalnem nasprotju z demokratično Prešernovo strujo. Novice so se izgubljale v praktikizmu, v drobnih vsakdanjih vprašanjih slovenskega narodnega življenja, niso pa imele pred seboj programa, perspektive in jasnih smotrov. Njihova politična taktika je bila v tem, da si slovensko ljudstvo s ponižno pokornostjo izbori »drobtinice«, kot meni Vatovec (1969: 16-17). Seveda pa je v teh časih Bleiweisa težko soditi, kajti v času rojstva *Novic*, še ni bilo svobode tiske in je ozračje še vedno stiskal obroč ostre cenzure.

7.1.3 Končno svoboda tiska

Revolucionarni marec leta 1848 je zlomil neizprosne rdeče svinčnike predmarčne cenzure. A razglašena tiskovna svoboda se je izkazala le za lepo pravljico. Od milnega mehurčka je ostala le še milna pena. Na koncu je ostalo v veljavi samo še dovoljenje za objave oglasov. Paradoksalno pri vsem tem je, da so v tistem času na primer v Angliji odpravljali davščino na oglase, v Avstriji pa so jo z velikim zanosom pričeli uveljavljati. Cesarski patent z dne 6. septembra 1850 je za vsak časniški oglas predpisal davčni delež 10 vinarjev in postavil slovenskim časnikom, ki so že tako ali tako bili finančno šibki, novo zavoro za razvoj periodičnega tiska (Vatovec 1969: 17-18).

V tem obdobju je pomembno omeniti tudi dvojno diferenciacijo v slovenskem periodičnem tisku in časnikarstvu: prvo s težiščem na programskih prvinah staroslovenstva in mladoslovenstva, drugo pa s težiščem na prvinah klerikalizma in liberalizma. **Staroslovenstvo** se je bolj nagibalo **k historičnemu vidiku** narodnega programa, **mladoslovenstvo** pa **k naravno pravnemu**. Geslo prvih je bilo »Vse za narod, dom in cesarja« (razglašajo ga Bleiweisove *Novice*), mladoslovenski program pa je zajet v geslu »Vse za narod, svobodo in napredek« (oznanja ga *Slovenski narod*³³). Novi tiskovni zakon z dne 9. 3. 1869, ki je uvedel porotna sodišča, je ne glede na nekatere njegove ostrine olajšal eksplozivni naskok mladoslovenske opozicijske publicistike, ki je z vseh strani pritiskala na Bleiweisov reakcionarni časniški monopol. Zanimarljiva tiskovna svoboda v marčnih nevihtah leta 1848 je v dveletnem obdobju že naglodala Bleiweisa in kmalu je leta 1863 počilo s prvim načelnim političnim časnikom *Naprej*, ki ga je vodil kritik, pisatelj in časnikar Fran Levstik. Že sam naslov je pomenil program: pognati slovenski narod na višjo stopnjo politične in kulturne izraznosti. V njem so prevladovala narodna in kulturna politična vprašanja. Levstikov *Naprej* predstavlja zaradi svoje načelnosti prelomnico v razvoju slovenskega časnikarstva in periodične publicistike. Tako se je lahko pričela odkrita "borba" za bralce, ki bi si preko prebiranja

³³ Slovenski narod (1868-1945) je bil časopis liberalnih mladoslovencev, ki so si zadali cilj, da ga čimprej spremenijo v dnevnik, saj bi le tako lahko še bolj razširjali svoje liberalne ideje. Na koncu jim je res uspelo, ne s številom naročnikov, ampak zaradi domoljubnih delničarjev, ki so se odrekli svojim deležem. Tako so lahko ustanovili lastno tiskarno in kasneje, leta 1873, prešli na dnevniško izhajanje Slovenskega naroda (Kalin Golob 1998: 66-67).

političnih tekstov izgrajevali nacionalno pripadnost. Kmalu za časnikom *Naprej* so pričeli vznikat novi in novi časniki. V Celovcu Janežičev *Slovenec* (1865-67), potem v Trstu *Slovenski Primorec*, *Tržaški ljudomil* (1866), na Dunaju Stritarjev *Zvon* (1876–80), Levstikov *Pavliha* (1870) itd. Porast časnikov na več pokrajinskih območij je tako le še pospešil process nacionalnega izgrajevanja in povezanosti bralcev - Slovencev.

Za to obdobje (po Amonovi (2004) je to začetek obdobja industrijskega razvoja, po Vatovcu (1967) pa obdobje svobode tiska) je značilen pojav prvih dveh osrednjih slovenskih dnevnikov in sicer liberalnega *Slovenskega naroda* ter klerikalnega *Slovenca*. V Mariboru se rodi *Slovenski narod*, leta 1873 postane prvi slovenski dnevnik, ogreva se za slovansko misel, zlasti glede Hrvatov in Srbov. Sicer se je *Slovenski narod* zavzemal za narodni in ne za državno pravni program. Zagovarjal je narodno pravo in vsestranski narodni napredek. Njegovo geslo je bilo »Vse za narod, omiko in svobodo«. Nasproti njemu leta 1873 (izhaja do 1945) vznikne časopis *Slovenec*, ki leta 1883 postane dnevnik, ki v ospredje postavlja vdanost habsburški rodovini, je za popolno avtonomnost katoliške cerkve v državnem okvirju in za blagostanje kmečkega prebivalstva. Njegovo geslo se je glasilo »Vse za vero, dom, cesarja!«. Po Vatovcu je takšna časnikarska in generacijska diferenciacija kasneje pripeljala tudi do ostalih kasnejših nasprotovanj med levico in desnico in zapeljala slovensko časnikarstvo in časopisje na dvotirno razčlenjenost (Vatovec 1969: 23-28). A takšna politična dualnost pravzaprav ni mogla biti tako slaba. Res, da se je slovenska povezanost razdvajala preko različnih političnih časopisov, hkrati pa so se ob dveh taborih kresala mnenja, politični članki in akcije, ki so vzpodbujali bralce, da so razmišljali ter si pričeli izgrajevati svoje nacionalne in politične okvirje. Na koncu sta obe strani skoraj vedno pristali na isti točki - na točki slovenske nacionalne pripadnosti.

7.2 FRANCE PREŠEREN – “frajgast”, politični agitator, “nejeveren, a vendar veren” pesnik

Na zgodovinski poti narodnega izgrajevanja Slovencev zavzema Prešeren pomembno mesto. Njegovo pesniško delo *Zdravljica*, nastalo v tridesetih in štiridesetih letih 19. stoletja, danes presojamo ne le kot prelomni pojav, saj pomeni uveljavitev estetsko

razvite in umetniško suverene slovenske poezije, temveč tudi kot prvi dokument moderne narodne zavesti Slovencev. Če marčno revolucijo in pomlad narodov pogledamo skozi Prešernovo umetniško delo, pridemo do spoznanja, da so bile stvari na slovenski duhovni strani pripravljene, takorekoč na tekočem že pred samim zgodovinskim prelomom, ki je pomenil odločilni premik na poti k osamosvojitvi narodov v Avstro-Ogrski monarhiji. Novodobno narodno zavest je Prešeren razvil na treh temeljnih področjih: v jezikovnem, političnem in bivanjskem mišljenju. Paternu pravi, da so vse tri skupaj v notranji soodvisnosti njegovi vezanosti z narodovo skupnostjo določale smer, globino in moč (Paternu 1997: 37).

Za takratni čas, ko je bila za Slovence možna samo jezikovna in nikakršna druga akcija, sta morala biti Prešeren in njegov somišljenik Matija Čop precej manj romantična od bratov Schlegel, a kljub temu sta prek schleglovske misli znala odkriti aktualnost za razvoj slovenskega naroda. V svoji znameniti zgodovini evropskih literatur *Geschichte der alten und neuen Literatur*³⁴ (1815) je Friderik Schlegel zapisal, da ima vsak narod pravico do svoje lastne literature, brez katere tudi ne more biti lastne, splošno učinkovite narodne duhovne kulture, temveč je ve tem primeru le v nekem tujem jeziku priučena in privajena kultura, ki v sebi ohranja nekaj barbarskega. Narod, katerega jezik podivja ali ostane v surovem stanju, mora ostati tud sam barbarski in surov. Narod, ki si pusti oropati jezik, izgubi zadnjo oporo svoje duhovne, notranje samostojnosti (Schlegel v Paternu 2002: 188). In tej ideji sta sledila oba predstavnika romantike na Slovenskem. Prešeren se je preko literarnega, agitacijskega in kodifikacijsko-jezikovnega delovanja trudil, da bi vzpodbudil slovensko kulturno in ob tem tudi nacionalno zavedanje.

³⁴ V prevodu: Zgodovina starejše in novejše literature.

7.2.1 Črkarska pravda

Prešeren je tako s svojo »schleglovsko« jezikovno strategijo³⁵ prebil meje provincialnega slovenskega pesništva, ujetega večinoma v okvire poučnosti in poezijo konstituiral kot avtonomno pesniško umetnost, ki je vase sprejela merila razvitih literatur in s tem opravila veliko estetsko promocijo slovenskega jezika. Prešeren se je rad izražal slikovito, ko je opisoval takratno duhovno ozračje.³⁶ O takratni neprijetni klimi lahko beremo v spisih, ki govorijo o črkarski pravdi med njim in Kopitarjem. Takratna slovenska literatura sicer ni bila »samo puščava«, v njej je klilo marsikaj vrednega, kar je cenil tudi Prešeren, vendar se moramo zavedati, da so bili Slovenci takrat ujeti v trdi provinci, tako v duhovnem kot v jezikovnem smislu, kar je podpiral še strogi uradniški in cenzurni sistem Metternichovega absolutizma (Paternu 2002:186). Pogoji za razvoj nacionalne identitete so bili torej bolj jalovi, a Prešeren se je zavedal vloge literarnega jezika, ki je lahko prikrito delovala na slovensko izgrajevanje identitete. Ustvariti resnično svobodno poezijo je pomenilo ne samo preseči literarno konvencijo časa, temveč narediti tako rekoč nov pesniški jezik in vzpodbuditi slovensko identitetno nedoraslosti. Zavedal se je, da je pomembno stopiti čez meje praktičnih, poučnih in nabožnih potreb pisanja za »miroljubne poljedelce«, kot so nekateri imenovali Slovence, in ga uporabiti za višje estetske potrebe.

Prešernu je torej šlo za estetsko promocijo slovenskega jezika, s slovniško platjo je namreč opravil že Jernej Kopitar v slovnici *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (1808).³⁷ Iz te jezikovne strategije, katero je podpiral tudi teoretik Matija Čop, je izhajala glavna smer Prešernovega pesnenja: ustvariti visoko kultivirano in svobodno poezijo, ki bo vase sprejela stroga merila razvitih literatur. V artističnem duhu tega načrta in njegove uresničitve je bil sonet, in sicer Petrarcev vzorec

³⁵ Kratek povzetek Schleglove filozofije jezika, ki jo je poznal tudi Čop, bi se glasil: jezik je najdragocenejši dar narave, z njim se človek razlikuje od vseh drugih bitij; kot po govoru sklepamo o človeku, njegovem nosilcu, tako po jezikovni kulturi sodimo o narodu in njegovi duhovni moči; najvidnejše uresničenje jezikovne kulture pa izpričuje poezija in prav ta dokazuje obstoj naroda; kajti dejanje lepote in duha so nad dejanji vojaške in politične moči – Homer in Platon sta dala Grkom več kot osvajalec Aleksander in zakonodajalec Solon (Paternu 2002: 188).

³⁶ Leto dni po smrti prijatelja in edinega kvalificiranega bralca njegove poezije na Slovenskem Matije Čopa je pisal Františku Čelakovskemu, da se počuti kot »osamljen in omahljiv trs v puščavi kranjske literature« (v Paternu 2002: 187).

mojstrskega soneta, kot eno glavnih sredstev za kultiviranje jezika. Tu je šlo za snovanje literature, ki naj bi bila po meri kompletnega, ne več reduciranega naroda, zamejenega na politično neproblematične »miroljubne poljedelce«. Ker tega kompletnega in razvitega naroda še ni bilo, kot piše Paternu, saj je bilo v večini slovensko prebivalstvo še vedno kmečko in obrtniško, je bil velik literarni projekt odvisen samo od moči in vzdržljivosti Prešernove osebnosti (Paternu 2002: 187-88). Ob Schleglovih mislih, da narod, ki si pusti oropati jezik, izgubi zadnjo oporo svoje duhovne, notranje samostojnosti in v resnici preneha obstajati, in da je sonet med drugim tudi sredstvo zoper barbarizacijo jezika, tako lažje razumemo Čopov in Prešernov kult sonetizma s *Sonetnim vencem*. To tudi pojasni, zakaj se je Prešeren – ki je bil sicer osebno tako svoboden, da ni prenesel verige niti pri žepni uri – do kraja podredil tako trdi formi, kot je sonet in jo vgradil v kulturo slovenskega pesniškega jezika. Ameriški slavist H.R. Cooper je tako na primer v Prešernu odkril najprej in predvsem »lingvističnega genija« (v Paternu 1997: 38).

Zanimiva za raziskavo literarnega in kulturnega ozračja tistega časa se mi je zdela trojica, ki si je med seboj postavljala različne koncepte vloge jezika in literature, a hkrati delovala v isto smer, v smer izpopolnjevanja jezika, ki naj bi bil po Andersonu (1998) poglavitno orodje sleherne narodne kulture ter težila k povezovanju z ostalimi slovanskimi narodi, ki naj bi jih družile skupne »plemenske« korenine. V slovenski književnosti je v prvi polovici 19. stoletja prišlo do prve resne jezikovne obravnave, ki ima izredno pomembno vlogo tudi za kasnejši razvoj slovenske besedne umetnosti, prišlo je do t.i. črkarske pravde. Njeni glavni akterji pa so bili Jernej Kopitar in dva predstavnika mlajše generacije, Matija Čop in France Prešeren. Tu je šlo za vprašanja, kaj je besedna umetnost in kakšna naj bi bila njena socialna uresničitev. Brez teh vprašanj tudi slovenski narod ne bi mogel začeti poti jezikovnega osvobajanja, ki je eden izmed ključnih elementov pri izgrajevanju nacionalne identitete.

Za Kopitarjevo duhovno podobo je bila njegova zamisel o kulturnozgodovinskem razvoju južnih Slovanov osrednja in bistvena. Kopitar je bil velik slovanski domoljub in hkrati zaveden avstrijski državljani, zato tudi njegova ideja nosi avstroslavistične parametre. V središču je bila misel o Avstriji kot domu južnih Slovanov, katero je spremljala karantanska ideja o prvem pojavu slovenske državnosti in panonska teorija, ker naj bi bila

³⁷ V prevodu: Slovnica slovanskih jezikov na Kranjskem, Koroškem in Štejskem.

to kulturno-tradicijska zaveza. S takimi kulturnopolitičnimi koncepti je vzporedno tekla misel o praktičnih poteh, na katerih naj bi se omenjeni narod duševno pripravil za načrtovane kulturnopolitične namene. Po Kopitarjevem mnenju je bilo medsebojne zemljepisne in politične meje mogoče premagovati le z vzpostavljanjem južnoslovanske kulturne enotnosti. Kopitar je južnoslovanske jezike sprva razdelil na dve skupini, srbski in slovenski in kasneje naj bi se jima pridružil še bolgarski. In prav tu je bilo neizogibno srečanje z jezikom. Kopitar se je zelo trudil za ustanavljanje stolic slovanskih jezikov, središčno mesto v slavističnih preučevanjih pa je vendarle namenil Dunaju, za katerega je pravil, da »je zbirališče Slovanov z juga in severa, zahoda in vzhoda« (v Paternu 1997: 43). V prestolnico podonavske države je želel dobiti najprej stolico za staro cerkveno slovanščino, ki jo je leta 1810 utemeljeval z znanstveno-političnimi razlogi. Po njegovem naj bi imela Avstrija dolžnost, da ideje ne prepusti vzhodnim Slovanom (Rusom). Paternu pravi, da je bila njegova zamisel o dunajski stolici, ki ji je hkrati priključil še potrebo po osrednji slovanski znanstveni akademiji, hkrati kulturno, znanstveno in politično manifestativna (Paternu 2002: 226-27). Slovenci so namreč tako dobili možnost izobraževanja in raziskovanja. In sicer ne v smeri avstrijskih, ampak slovanskih jezikoslovnih in kulturnih prvin.

V drugačnem smislu manifestativen je bil Kopitarjev jezikovni model, ki ga je predlagal za južne Slovane. V svoji slovnici je realistično opisno zasnovo združil z vrsto idejno-preporodnih pojavov. Po napotkih, ki jih je dajal, naj bi se južnoslovanska duhovna in kulturna prizadevanja osredotočila na slovničarske (gramatika, pravopis, slovar), nabožne in gospodarsko-poučne naloge. Za ta program je na Slovenskem našel podporo predvsem v janzenistično usmerjeni duhovščini. Prav duhovništvu je Kopitar v svojih načrtih odmeril pomembno vlogo. S stolico slovenščine na ljubljanskem in graškem liceju naj bi duhovniški kandidati dobivali znanje, ki je potrebno za opravljanje poklica in za jezikovne informatorje. Ta zamisel je izšla iz načelne predpostavke, da je pristen narodni jezik mogoče vzeti tako rekoč samo kmetu iz ust; meščanstvo in izobraženstvo sta jezikovno odtujena in ne moreta služiti za določanje jezikovne norme za neki knjižni jezik. Južni Slovani naj bi bili po Kopitarjevem mnenju na nekakšni ničelni stopnji, s katere bi lahko nadaljevali le po normiranju knjižnega jezika, s popisom besednega zaklada, z upoštevanjem tradicionalnega slovstva in podobnih panog (npr. etnografija).

Ko bi bile te naloge zadovoljivo rešene, kot ugotavlja Paternu, bi razvoj književnosti lahko in brez skrbi pustili, da krene po svoji poti (Paternu 2002: 230-33). Kopitar je zavestno postavljajal normiranje knjižnega jezika na prvo mesto in njegov temelj iskal v ljudski govorici, kajti izhajal je iz teze, da so slovanski jeziki v nasprotju z drugimi posebni v tem, da je njihova slovnica nastala pred književnostjo. Do te misli je prišel, ko je logično vzporejal velike evropske književnosti s tradicijo in sporadičnimi južnoslovanskimi poskusi v besedni umetnosti. Kopitarjev zdravorazumski razsvetljenski duh je tako videl v ljudstvu množico, katere folklorno zavest je mogoče vzbuditi in nato kritično izobraziti. Njegove ideje bi se lahko zakoreninile, če njegovih načrtov ne bi prekrizala visoko romantična poezija, v njenem središču pa stala teoretik Matija Čop in ustvarjalni umetniški as France Prešeren, ki sta Kopitarjevo prizadevnost premaknila iz središča kulturnih prizadevanj. Čop je zgrabil Kopitarja v poglobitvenih kulturnih težah. Ni se namreč strinjal, da je za nastanek književnosti potrebna predlagana metodologija (slovnica, slovar, ljudske pesmi, biblija) (Paternu 2002: 244-47). Prišlo je do soočenja dveh konceptov, med katerima se je razvila polemična bitka. A prav križanje stališč, je najboljša pot za zgodovinski napredek nekega naroda, kar se je razodelo tudi v črkarski pravdi za slovenski narod.

Čopov koncept je bil utemeljen v drugačnih idejno-estetskih premisah, ki so bile nov miselni sistem v slovenski kulturi. Čop je spodmaknil Kopitarjevo oporo za normiranje knjižnega jezika in zavrnil njegovo estetsko načelo o ljudskem pesništvu kot modelu individualnega ustvarjanja. Potegnil je ločnico med dvema tipoma literature, ki ju je tudi sociološko utemljal. Odločil se je za Prešerna. Prepričan je bil namreč, da je knjižni jezik omikan šele, ko ga uporabljajo izobraženci in ko postane izraz visoke umetniške literature. Vloga izobraženca je v njegovi literarni miselnosti postala odločilen dejavnik, kar kažejo tudi njegove besede:

Vendar kar priznajmo, da bi bilo mogoče v tem pogledu storiti veliko več, kakor je bilo do sedaj storjenega, kakor hitro bi se izobraženci pridružili njegovemu oblikovanju in če bi si tudi pisatelji po svoje prizadevali, da bi ustregli njihovim večjim zahtevam, to pa se bo potlej prav gotovo pokazalo tudi s koristnim vplivom na slog v knjigah, namenjenih ljudstvu, ki bodo v kranjski literaturi seveda zmeraj ostale najbolj bistvene. Kranjska čbelica je s svojo vsebino zbudila zanimanje izobražencev, od katerega je po našem menju predvsem odvisna večja omikanost jezika (Čop v Paternu 2002: 228-31).

Čop je čutil nekakšno zavrtost zgodovinskega položaja, v katerem ima poezija samoobrambne in uveljavitvene namene. Samoobramba in želja po uveljavitvi pa se oglašata tam, kjer vlada nasilje, ki človeka iz subjekta spremeni v objekt. **Poezija je imela torej tisto čudežno moč, da je konstituirala in vzdrževala slovenski narod.** Poezija je eden poglavitnih dejavnikov nacionalnih procesov. Kot potrdilo tega so Prešernovi stih v *Sonetnem vencu* (VII), kjer pravi:

Da bi nebesa milost nam skazale!
Otajat Krajna našega sinove,
Njih in Slovencev vseh okrog rodove,
Z domačimi pesmami Orfeja poslale!

Da bi nam srca vnel za čast dežele,
Med nami potolažil razprtije
In spet zedinil rod slovenščne cele!

Da b od sladkote njega poezije
Potihnil ves prepir, bile vesele
Viharjev jeznih mrzle domačije!

Kot sklene Paternu, je bila neposredna naloga poezije prav integracija etnične skupine, ki naj bi kot narodni subjekt dobila zmožnost zgodovinskega delovanja. Poezija naj bi bila tako v funkciji narodnosti in bi iz službe narodnosti sprejemala svoj smisel. Ker je ta narodnost v posebnem zgodovinskem položaju, se pač lahko njena samobitnost izraža s tistim medijem, ki obstaja sam po sebi - poezijo (Paternu 2002: 236-40). Čopova postavitev poezije je torej imela onstran institucionaliziranih družbenih oblik globlji smisel: poezija je postala merilo za slovensko navzočnost v zgodovini.

V slovenski književnosti se je torej v prvi polovici 19. stoletja zelo močno obnovilo nasprotje, ki ga znanost o književnosti, vsaj v globalnem smislu, pozna že od Aristotela in Platona naprej. Kopitar je branil organsko in evolutivno načelo, po katerem naj bi razvoj človekovega okusa spremljala notranja podoba besedne umetnosti. Ker je v prvem ugotovil začetno stopnjo, je želel temu prilagoditi tudi književnost. Menil je namreč, da v zgodovini ni prehitevanja. Čop in Prešeren sta sicer priznala ta koncept, vendar zgolj za kmečko prebivalstvo, medtem ko naj bi za meščanstvo in izobražence veljala pravila

visoko razvite zahodnoevropske romantične književnosti. V celoti gre za dva kulturološka koncepta. Kopitar izhaja iz celote naroda, iz množice, ki jo hoče iz stanja folklorne zavesti dvigniti na višjo raven. Čop, še bolj pa Prešeren, postavljata tezo o vlogi jedra, ki naj bi preoblikovalo množico (Paternu 2002: 233-37). Prav gotovo pa nihče izmed njih s svojimi kulturnimi koncepti ni negativno vplival na razvoj in oblikovanje slovenske nacionalnosti. Priložnost za prebiranje in strokovna stališča so dobili tako slovenski izobraženci preko zahtevnih strokovnih in literarnih tekstov, kot tudi kmečko in obrtniško prebivalstvo s preprostejšimi čtivi.

7.2.2 Pravniki z narodno zavestjo

Prešeren je bil človek pokončne politične volje, ki je segala tudi čez meje njegovih pesniških besedil in je bila del njegove življenjske resničnosti. Ni bilo namreč samo naključje, da so prav na območju Kranja, kjer je leta 1848 živel in delal, volitve za frankfurtski parlament doživele hud poraz. Marsikaj kaže na to, da sta bila Prešeren in njegov prijatelj, predvorski kaplan Luka Pintar, ki je bil pozneje osumljen, da snuje slovensko državo, učinkovita agitatorja zoper Frankfurt. Prešeren je splomladi 1848 kot odvetnik vodil kolektivno pravdo 106 kmetov in meščanov zoper dajatve desetine dekanu Jožefu Dagarinu. Pozornost vzbuja tudi znamenita peticija mesta Kranj, ki jo je na zadnjem zasedanju stanovskega deželnega zbora v Ljubljani 6. aprila 1848 predložil pesnikov kranjski prijatelj, jurist Karel Florian. Govori o mestni samoupravi, o podržavljanju cerkvenega premoženja, o slovenskem šolstvu, o slovenski univerzi in o odpravi telesne kazni. Po mnenju Paternuta skoraj ni mogoče dvomiti, da je za tem stal Prešeren (Paternu 1998: 38-9).

V predmarčnem političnem podnebjju so bujno klili literarni krožki, klubi, ki so pomenili neko obliko zbiranja, politične dejavnosti, nekakšno nadomestilo za politične stranke. Takšno dogajanje srečujemo v Avstriji, Prusiji, pa tudi v drugih državah (npr. na Slovaškem) in tudi v Sloveniji. Kot meni Vatovec (1961), naj bi se Prešernu Metternichov birokratični policijski in cenzurni sistem tako upiral, da se je pričel okrog leta 1836 udeleževati skrivnih sestankov tajnega, demokratičnega in protiabsolutističnega društva v Ljubljani. V naprednem, protirežimskem vzdušju so obravnavali pereča

nazorska, politična in kulturna vprašanja, o katerih javno niso mogli razpravljati. Prešeren pa ni bil samo upornik, ampak tudi bojevnik. Njegov bojni duh odseva namreč v trojni obliki, če povzamem Vatovca (1961: 215-20):

a) politično namigovanje;

Prešeren je uspel svoje politične nazore sijajno nakazovati. Kljub budni preži predmarčnih cenzorjev, ki niso mogli do živega revolucionarni pesniški ofenzivi. Prešeren se je namreč zavedal, da lahko v stiski nasilja zelo pomaga umetnost in izražanje političnih ciljev preko nje.

b) publicistika;

Prešerna je mikal čar politične izpovedi, ovekovečene v časopisnih in časniških stolpcih. Zavedal se je močnega vpliva takratnih medijev na javno mnenje, usmerjanje javnosti, ljudstva. Verjel je, da lahko časnik množično oblikuje notranji obraz slovenstva. Zato lahko mirno trdimo, da je prav Prešeren stal v zaledju številnih akcij za oživitev časniške in časopisne besede, ki je po Anderson (1998) najpomembnejši element pri konstrukciji zamišljenih skupnosti in kasnejšega oblikovanja narodne zavesti.

c) politična akcija;

Če je Prešernu na primer cenzura zaplenila verze, je zaplenjene verze razmnožil in jih širil zlasti med napredno usmerjenim razumništvom.

Toda takšen cenzurni poseg v revolucionarne Prešernove izpovedi ni mogel vplivati na notranje politične nagibe Slovencev, ki so leta 1830 sprostili svojo politično voljo ob političnem meščanskem prevratu v dvojni obliki: v nemirih kmečkih podložnikov in v oživljeni politični dinamiki po mestih. Na žalost pa se kljub revolucionarni in demokratični smeri Prešerenovega kroga niso mogle razmahniti sile slovenskega družbenega odpora do splošnih revolucionarnih oblik, ker ni bilo možnosti naslonitve na realno gmotno osnovo. V tistem času so bile kapitalistične pobude premalo vkoreninjene, nasproti pa jim je stalo reakcionarno cehovsko meščanstvo, ki je zaviralo slovenska prizadevanja po zedinjenju, pa tudi industrija je bila raztresena po vseh slovenskih pokrajinah, tako da osrednje gospodarsko jedro, ki bi lahko prevzelo funkcijo zbirališča slovenskih političnih sil, ni moglo vzkliti (Vatovec 1961: 210-220). A kljub temu lahko trdimo, da se je prav v tem času pričelo aktivnejše politično in literarno delovanje na

Slovenskem ter s tem razvoj nacionalne pripadnosti Slovencev, ki se je kasneje razmahnil v dobi svobode tiska, krožkov, društev in taborov, narodnostnih programov ter agitacij.

8. DISKUSIJA: SLOVENEK IN SLOVAK, PODOBNIH MISLI, KORENIN SI MI ROJAK?

Če se najprej dotaknem zgodovinskega dogajanja, bi lahko tako za Slovence kot tudi za Slovake dejala, da so v Habsburški monarhiji delili podobne usode, ki doletijo male narode pod vladarskimi žezli velikih. Intelektualci obeh narodov so doživljali močno cenzuro in nadzor. Slovenci pod avstrijskim očesom, Slovaki pa v večji meri pod očesom Pešte, ki je zaradi nezadovoljstva nad prevlado avstrijskega vladanja izsiljevala Dunaj z vsemogočimi zahtevami, tudi glede omejitve jezika in ostalih pravic drugih narodov v ogrskem delu. Za razliko od Slovencev so bili Slovaki pod mnogo večjim pritiskom in veliko bolj znani po raznih krvavih vstajah. Njih niso "tlačili" le dunajski dvor, ampak z nacionalizmom preplavljena madžarska srenja, ki je kazala mnogo večje tendence v zatrtju malih narodov. Morda je prav to vplivalo tudi na kasnejši in manj pestrejši razvoj slovaškega periodičnega tiska, saj so se slovaški izobraženci, na začetku predvsem duhovščina katoliškega in protestantskega tabora, ukvarjali bolj z invencijo lastnega jezika, kajti šele s tem lahko neka skupnost zaživi kot narod. Če primerjam Slovence in Slovake, se pri Slovakah mnogo bolj izraža strokovna usmerjenost k jeziku (nenehno iskanje in kodificiranje knjižnega jezika prek bernolakovščine, biblične češčine itd.), medtem ko je pri Slovencih bolj v ospredju literarna in estetska usmerjenost k jeziku. Seveda pa ne smemo pozabiti, da sta oba naroda imela tako eno kot drugo. Tudi pri Slovencih so se razvnele črkarske pravde med Kopitarjem in Prešernom ter Čopom glede tega, kakšna je pravzaprav funkcija jezika in od kod naj jezikoslovec ali literat jemlje književni jezik, katerega funkcija naj bi bila blikovati narodno zavest s primerjavo taborov v obeh narodih lahko ugotovimo, da so slovaški izobraženci morda nekoliko bolj držali skupaj kot slovenski predstavniki, kajti med evangeličani in katoliško frakcijo na Slovaškem kljub jezikoslovnim in verskim razhajanjem ni bilo velikih razprtij. Zavedali so se, da bi vsakršno prerekanje bilo le v pomoč madžarski srenji, ki je opazila vsakršno

razpoko v slogi pri manjšinskih narodih v njihovem cesarstvu. Seveda pa tudi glede slovenskega izobraženskega jezikovnega dela ne smemo zaključiti, da so si bili ti trije izobraženci nenehno v laseh. Prav nasprotno, spoštovali so vsakršno intelektualno agitacijo in delovanje v smeri konstrukcije in vzpona slovenskega naroda. Tako so oboji, slovaški in slovenski buditelji s kulturnimi teksti (časniki, slovnici, literarnimi deli itd.) vplivali na konstrukcijo “zamišljene skupnosti” in krepili občutek nacionalnosti. Slovaški intelektuali so to počeli bolj v smeri strokovne kodifikacije knjižnega jezika in s političnim agitatorstvom, slovenski pa so v primerjavi s slovaškimi postavljali v ospredje književost, ki se je izražala v leposlovnih delih in tisku, ki ima po Andersonu (1998: 25) veliko vlogo pri zamišljanju v narodno skupnost.

Pomembno je omeniti tudi družbeno strukturo obeh narodov. Miroslav Hroch (2000: 18) za preučevanje nastanka naroda izpostavlja tudi družbeno strukturo. V primerjavi z avstrijskim prebivalstvom so imeli Slovenci v takratnem času precej manj, ali pa skorajda nič meščanstva, še manj plemstva, peščico izobraženske duhovščine, v večini pa je prevladovalo kmečko prebivalstvo, obrtniki in trgovci. S takšnim bralskim in izobraženskim zaledjem so si slovenski kulturni delavci le stežka pomagali pri svojem prosvetljevanju. Morda je bila slika malce bolj obetavna na Slovaškem, saj so do leta 1777 imeli v Trnavi Slovaki lastno univerzo, pa tudi nešteto licejev v Bratislavi, kjer so imeli protestanti in katoličani svoje učilnice in se je mladim Slovakom nudila večja možnost izobrazbe. A kljub temu tudi Slovaki v primerjavi z madžarskim plemstvom niso imeli dosti sedežev v vrhovih, saj je le te bolj zasedalo češko plemstvo. Skupno obema narodoma je tudi iskanje korenin in povezava z drugimi sorodnimi narodi: Slovaki pri Čehih, Slovenci pri Južnoslovanih, oboji pri Rusih kot velikih predstavnikov Slovanov. Sicer pa je potrebno omeniti, da je bilo pri Slovencih nekoliko manj teženj k ruskemu narodu, še posebno France Prešeren kasneje nikakor ni podpiral panslavizma, ampak ilirizem.

Kulturna inteligenca je bila pri obeh narodih precej podobna. Predstavniki so sovpadali tako časovno kot glede delovanja. Valentin Vodnik z Janom Kollarjem in Jozefom Šafarikom, Ljudovít Štur s Francetom Prešernom. Podobne so si bile tudi vsebine, ki so jih zagovarjali posamezni predstavniki. Vodnik je prav tako kot Kollar zagovarjal ponos slovanskosti in napisal hvalospev slovanskemu narodu, Ljudovít Štur je že v svojem času

slovel po naprednih idejah in "bojnih" izpovedih ter bil navdih vsej kasnejši kulturni inteligenci. Medtem ko je bil France Prešeren za svojega časa precej nerazumljen pesnik, politik, advokat in si je sloves prislužil šele kasneje. Toda danes oba, Štur in Prešeren v očeh obeh narodov nosita enako veličino.

Po Hrochovih fazah (2000: 18-19) narodnostnega razvoja ugotovim, da lahko vse predstavnike kulturne inteligence umestimo v podobna časovna obdobja oz. faze. V fazo A, za katero je značilen proces učnega zanimanja in raziskovanja jezika ter kulture, lahko umestimo Vodnika, Zoisa in kasneje Bleiweisa, Slomška ter Prešerna in na slovaški strani Antona Bernolaka, Jana Kollarja ter Jozefa Šafarika. Slednji sicer posega že v fazo B, ki po Hrochu zaobjema domoljubne agitacije in delovanja. V to fazo uvrščamo na Slovenskem Prešerna, na Slovaškem Štúra, saj v času Ilirskih provinc in po njih pričnejo vznikat narodnostne zahteve in programi, pred njimi pa cveteti čitalnice in različna društva. V Hrochovo fazo C, ki v sebi združuje širša nacionalna gibanja in oblikovanje nacionalne zavesti, mi je uspelo le za prst odpreti vrata, kajti pri slovaškem in slovenskem narodu v časovnem obdobju od začetka do srede 19. stoletja nisem uspela najti nacionalnega gibanja v pravem političnem pomenu. Obstajala so različna društva, tudi gibanja (slovaško Narodno obrodienie), a ne v pravem pomenu besede. To se je kasneje oblikovalo šele v drugi polovici 19. stoletja in proti koncu 19. stoletja, ko so pospešeno nastajala različna društva (Sokoli), krožki, politične stranke, tabori itd.

Primerjava obeh narodov me je torej pripeljala do potrditve glavne teze, ki sovpada z Andersonovo teorijo (1998: 21), da bi oba naroda le stežka izgradila narodno zavest brez kulturne inteligence in njihovega strokovnega ter literarnega ustvarjanja. Po Miroslavu Hrochu (2000: 19), ki slovaški in slovenski narod uvršča med male narode, oba naroda ne bi nastala, če ne bi imela pomoči kulturne inteligence, saj je edino orodje malih narodov pri njihovem oblikovanju prav njihovo kulturno manifestiranje. Obema narodoma je v izgradnji pomagal tudi takratni revolucionarni duh, ki je preveval celotno Evropo.

Če izpostavim še Barthov družbeno-historičen vidik, sta slovaški in slovenski narod nenehno iskala in gradila korenine v narodnih pesmih, folklori in simboliki in s tem ustvarjala svojo nacionalno tradicijo oz. kot to imenuje Hobsbawn (1993:15), iznašla sta staro tradicijo za nove, nacionalne namene. Pomembno je izpostaviti tudi to, da sta se oba naroda povezovala z ostalimi narodi, da bi si lažje ustvarila zgodbo svojega naroda in

zaživela v prihodnosti. V preteklih skupnostih in v mitologijah ter stereotipnih predstavah sta iskala svoj zgodovinski okvir. Slovaki v Veliki Moravi, kjer naj bi imeli daleč pred Madžari svojo narodnostno ozemlje, domovino in junaka Svetopolka, ki naj bi se boril proti neslovanskim plemenom. V zgodovinsko zavest so Slovaki sprejeli tudi dela sv. Cirila in sv. Metoda, ki sta postala simbol krščanske in kulturne zrelosti njihovih prednikov. Slovenci so se oprijemali mitološke Karantanije in slovenskih knezov, ki naj bi imeli že globoko v slovenski preteklosti svojo državo. Podoben junak slovaškemu Svetopolku pa je bil slovenski Črtomir, ki se je prav tako boril proti slovanskim oz. slovenskim sovražnikom, ki so hoteli zatreti slovenski narod. Takšna stereotipizirana koncepcija naroda je pomembna za male narode, kot sta slovaški in slovenski, saj narod brez zgodovine, ne more obstajati v svojem pravem pomenu.

9. ZAKLJUČEK

“Iz veka v vek, iz roda v rod krvi gre tek, duh išče pot,” je nekoč zapisal Oton Župančič. Podobno je razmišljal tudi slovaški buditelj Ljudovit Štur, zamišljeno sedeč na prodnem kamnu ob reki Donavi pod devinsko utrdbo, in dobrih 600 kilometrov stran je na dvorišču gostišča Figovec zavzdihnil slovenski buditelj France Prešeren: “Če čutiš val navdiha v prsih plati, če notranji te bog v petje žene...” (Prešeren v Paternu 2002: 13).

S tem želim povedati, da je bila literarna izraznost ključna za razvoj obeh narodov. France Bernik namreč pravi, da je književnost najneposrednejši izraz narodove duše, je enciklopedija narodne zavesti, skupinske in individualne in jo upravičeno povezujemo s pojmom narodne identitete, kar prepričljivo dokazuje slovenska zgodovina (Bernik 1997: 15). In prav podobno se je godilo slovaškemu narodu, kajti vsi mali narodi svoje nacionalne identitete poskušajo kreirati prek kulturnih izražanj (Hroch 2000: 24). Tezo, da je bilo za razvoj in oblikovanje slovenske in slovaške identitete ključno prav kulturno ustvarjanje, lahko potrdimo. Pri Slovencih je daleč na obzorju prednjačila kulturna ustvarjalnost literarnih in publicističnih tekstov, torej estetski pomen jezika, pri Slovaki podobno, le v manjši meri. Slednji so v ospredje postavljali bolj jezikoslovni in književni vidik jezika. Pod madžarsko oblastjo so Slovaki čutili velik nacionalni pritisk, zavore pri

njihovem nacionalnem osamosvajanju, zato so veliko poudarka dajali prav kodificiranju slovaškega jezika, saj narod brez lastnega jezika ni narod v pravem pomenu in se ne more razvijati naprej.

Močna protestantska tradicija je imela velik vpliv na slovaški razvoj jezika in šolstva, pri katerem so še vedno v veliki meri v ospredju stali duhovniki kot osrednji izobraženci. Glavna kohezijska sila pri nastanku slovenskega naroda in kreiranju ter utrjevanju slovenske narodne identitete pa sta bila v večji meri jezik in kultura in ne država, dinastija ali vera kot pri številnih drugih narodih.

Toda če potegnemo paralele med obema narodoma, lahko rečemo, da sta si oba naroda v svojih razvojnih narodnoidentitetnih obdobjih zelo blizu. Zanimivo tezo za Slovence je podala Mojca Ravnik, ki pravi, da so Slovenci glede identitete edinstven narod zaradi pogostosti in globine prekinitev kulturne kontinuitete, ob odsotnosti trdnega narodovega jedra in lastne države. Rekli bi lahko, da je prav odsotnost skupne identitete slovenska identiteta (Ravnik v Ovsec 1997: 273). Ob bok temu bi lahko postavila tudi Slovake, saj so bili deležni podobnega pritiska, morda le z razliko v tem, da je pritisk povečini prihajal z madžarske strani, ki si je prizadevala osamosvojiti se izpod Nemčije, Nemčija pa jim je rade volje metala polena pod noge z nekaterimi upoštevanji slovaških zahtev. Slovaki so imeli tudi svoje zaveznike v Čehih, ki so bili mnogo bolj razviti v izobraženskih in rodbinskih vrstah, medtem ko so Slovenci ostajali bolj v boju s samim seboj in avstrijsko birokracijo.

Če pogledamo Hrochove faze narodnostnega razvoja ugotovimo, da lahko oba naroda umestimo v vse tri faze po časovnih okvirjih. V fazo A spadajo pri Slovencih Vodnik, Zois in kasneje Kopitar, Bleiweis, Slomšek, Prešeren in mnogi drugi. Taisti prav tako že vstopajo v fazo B, katere značilnost je agitacija in delovanje. Pri Slovakah pa v fazo A sodijo Anton Bernolak s kodifikacijo jezika, Juraj Ribay, Jozef Dobrovsky in deloma oba že precej revolucionarna predstavnika druge generacije slovaških buditeljev, Jan Kollar in Pavol Jozef Šafarik, ki pa se s svojim delom razteza prav tako že v fazo B, kjer po Hrochu že prihaja do domoljubne agitacije in delovanja. Kot velikega agitatorja pa v fazo B lahko umestimo Ljudovita Štura, ki koraka ob boku Francetu Prešernu. Pri obeh narodih začno v tistem času cveteti čitalnice in različna društva, pričnejo se pisati narodnostne zahteve in programi, kar popolnoma sovpada s Hrochovimi kriteriji faze B.

Vznikne tudi že veliko gibanj, ki pa jih nekako še ne moremo umestiti v fazo C, kajti ko govorimo o “*Narodnem obrodeniu*” pri Slovakah, ki je bilo takrat del vsesplošnega nacionalističnega toka v Evropi, ga še ne moremo označiti za narodno gibanje v pravem pomenu besede. Po mojem mnenju se faza C prične pri Slovakah in tudi pri Slovencih šele v drugi polovici 19. Stoletja oziroma proti koncu 19. stoletja. Diplomsko delo se tako konča nekje na prehodu iz faze B v fazo C, ko po Miroslavu Hrochu pričnejo vznikat nacionalna gibanja in narodna zavest v pravem pomenu besede, pri Slovencih z ustanavljanjem SHS, pri Slovakah z ustanavljanjem Češkoslovaške. Fazi C botruje razpad Avstro-Ogrske in pojav novih državnih tvorb obeh narodov, pri Slovencih v sodelovanju s Srbi in Hrvati, pri Slovakah v sodelovanju s Čehi. Če parafraziram Pušnikovo, lahko rečem, da naj bi bili t.i. današnja homogena slovenska kultura, »slovenska identiteta«, in nenazadnje tudi slovaška, le ideološka konstrukta, ki sta se v času nenehno spreminjala in različno oblikovala ter napolnjevala z različno vsebino v različnih zgodovinskih obdobjih (Pušnik 1999: 807).

Danes mi v potnem listu piše, da sem državljanka Slovenije, torej pripadnica naroda, nacije, ki ima svojo nacionalno državo in samostojnost. V sebi združujem na tisoče zgodb, ki mi pomagajo ohranjati slovensko identiteto. Prav tako bivši sošolki Olgi s Slovaške piše v tej rubriki: slovaška narodnost. In tudi v njenem umu “prebivajo” kulturno priučene predstave o slovaškem narodu, ki naj bi pričel svojo pot že v Veliki Moravi in vztrajal pod trdo madžarsko in kasneje češko oz. rusko roko. Obe z Olgo sva torej prek socializacije, medijev, šolskega sistema in državotvorne retorike pridobili oz. se naučili vzorcev nacionalnega zamišljanja in predstavljanja. V šoli sva se preko učenja zgodovine naučili, kaj in kdo smo Slovenci/Slovaki, kdaj smo “dobili” državo, kdo so bili politični in nacionalni akterji ter junaki in prav to vsebino sva in bova predajali ter pripovedovali naprej, kajti nacionalna identiteta je vedno tudi narativna identiteta in morda bo nekega daljnega leta v slovaški učilnici Univerze Komenskeho prav na istem stolu sedela neko dekle ter navdušeno pripovedovalo zgodbo o svojem narodu in državi.

Naj torej duh še naprej išče pot...

LITERATURA:

Amon, Smilja (2004): Obdobja razvoja slovenskega novinarstva. V Monika Kalin Golob in Melita Poler Kovačič (ur.): *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri*, 60–64. Znanstveni zbornik ob 40. obletnici študija novinarstva na Slovenskem. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Anderson, Benedict (1998): *Zamišljene skupnosti*. Ljubljana: SH, Zavod za založniško dejavnost.

Balut, Aleš (2002): Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. *Teorija in praksa* 39(1-2), 290-91.

Barth, Fredrik (1996): A Personal View of Present Tasks and Priorities in Cultural and Social Anthropology. V Robert Borofsky, (ur.): *Assessing Cultural Anthropology*, 349-61. New York: McGraw-Hill.

Bartl, Július, Viliam Čičaj, Mária Kohútová, Róbert Letz, Vladimír Segeš in Dušan Škvarna (1999): *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava: Media trade.

Bradač, Fran (1967): *Češko-slovenski slovar*. Ljubljana: DZS.

Butvin, Jozef (1962): *Slovenské dejiny v krásnej literatúre*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Čiževskij, Dimjitrj (1941): *Šturova filozofija života*. Bratislava: SUS.

Dolenc, Ervin (1996): *Kulturni boj*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Dolenc, Ervin (1994): Slovenski intelektualci, država in nacionalizem. *Nova revija* 13, 179-188.

Đurica, S. Milan (1993): *Dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava: Media trade.

Fano, Štefan (1997): *Vedecké kolokvium*. Bratislava: Academic electronic press.

Granda, Stane (1997): Narodna identiteta – neizčrpana tema za slovensko humanistiko in družboslovje. V Marija Stanonik (ur.): *Traditiones 26, Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje*, 407-15. Ljubljana: ISN ZRC SAZU.

Granda, Stane (1999): Prva odločitev Slovencev za Slovenijo. *Družboslovne razprave IXI*, 18-25.

Hobsbawm, Eric in Ranger, Terence (1993/1983): *The Invention of Tradition*. Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.

Hroch, Miroslav (2000): *Social Precaditions of National Revival in Europe: Competative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations*. New York: Columbian University Press.

Kalin Golob, Monika (1998): *Jezikovno–stilni razvoj v slovenskih poročevalskih besedilih do začetka 20. stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Klátik, Zlatko (1965): *Šturovci a Juhoslovania*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akademie vied.

Kos, Janko (1996): *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.

Kováč, Dušan (1998): *Dejiny Slovenska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Kovačič-Peršin, Peter (1993): *Zaveza slovenstvu*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Makarovič, Jan (1996): *Evropske korenine slovenske ustvarjalnosti*. Maribor: Založba Obzorja.

Mannová, Elena (2005): *Slovaška zgodovina*. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani.

Matula, Vladimír in Jozef Vozár (1987): *Dejiny Slovenska II (1526-1848)*. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied.

Matuška, Alexander (1970): *Štúrovci*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

Ovsec, J. Damjan (1997): Segmenti meščanske identitete. V Marija Stanonik (ur.): *Traditiones 26, Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje*, 218-21. Ljubljana: ISN ZRC SAZU.

Paternu, Boris (1997): Prešeren in konstituiranje slovenskega naroda. *Anthropos* 29 (1-3), 37-40.

Paternu, Boris (2002): Prešernova osvoboditev poezije in duha na Slovenskem. V: Faganel Jože in Dolinar Darko (ur.): *France Prešeren-kultura- Evropa, Zbornik Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede*, 185-91. Ljubljana: ZRC SAZU.

Podrimavský, Milan (1992): *Dejiny Slovenska III (od roku 1848 do konca 19. storočia)*. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied.

Pogačnik, Jože (2002): Prešeren-Čop-Kopitar. V Jože Faganel in Darko Dolinar (ur.): *France Prešeren-kultura- Evropa, Zbornik Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede*, 225-39. Ljubljana: ZRC SAZU.

Prunk, Janko (1992): *Slovenski narodni vzpon*. Ljubljana: DZS.

Pušnik, Maruša (1999): Konstrukcija slovenske nacije skozi medijsko naracijo. *Teorija in praksa* 36 (5), 796-808.

Smolej, Viktor (1976): *Slovaško-slovenski slovar*. Ljubljana: DZS

Škultéty, Jozef (1985): *Dielo 2 – Z dejín slovenskej literatúry*. Martin: Matica slovenska.

Trstenjak, Anton (1985): *Človek bitje prihodnosti*. Ljubljana: Slovenska matica.

Vatovec, Fran (1961): *Slovenski časnik 1557–1843*. Maribor: Založba Obzorja.

Vatovec, Fran (1967): *Razvoj jugoslovanskega novinarstva*. Ljubljana: Visoka šola za politične vede.

Vatovec, Fran (1969): *Slovenska in jugoslovanska časniška beseda*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.

Škúlar, Anton (1996): *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Praha: Libri.

Župančič, Oton (1963): *Zbrane pesmi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.